

RUSUH Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi/RUSUH Uşak University the Journal of Faculty of Islamic Sciences

ISSN: 2791-7398

June/Haziran 2022, 2 (1): 64-85

rusuhdergisi@usak.edu.tr

Zerdüş, Öğretisi ve Avrupa'ya Yansımaları: Nietzsche Örneği

Zoroaster, His Teaching And Its Reflections On Europe: The Case Of Nietzsche

Ayşe Eroğlu

Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Felsefe Tarihi Ana Bilim Dalı
Assist. Prof., Gaziantep University, Faculty of Theology Department of History of Philosophy

Gaziantep, Turkey

ayseeroglu27@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3935-1353>

Mehmet Adlım

Yüksek Lisans Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

Graduate Student, Gaziantep University, Institute of Social Sciences Philosophy and Religious Sciences Department

Gaziantep, Turkey

mehmetadlimr@outlook.com

<https://orcid.org/0000-0001-8110-1943>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/Received: 16.04.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 15.6.2022

Yayın Tarihi/Published: 30.6.2022

Cilt/Volume: 2

Sayı/Issue: 1

Sayfa/Pages: 64-85

Atıf/Cite as: Ayşe Eroğlu, Mehmet Adlım. "Zerdüş, Öğretisi ve Avrupa'ya Yansımaları: Nietzsche Örneği [Zoroaster, His Teaching And Its Reflections On Europe: The Case Of Nietzsche]". *Rusuh Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi - Rusuh Uşak University the Journal of Faculty of Islamic Sciences* 2/1 (Haziran 2022): 64-85

İntihal/Statement of Publication Ethics: Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, Turnitin kullanılarak benzerlik raporu alınmış ve araştırma/yayın etiğine uygunluğu onaylanmıştır. /This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using Turnitin, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright: 2022 by Uşak University, Faculty of Islamic Sciences, Uşak, Turkey

ZERDÜŞT, ÖĞRETİSİ VE AVRUPA'YA YANSIMALARI: NIETZSCHE ÖRNEĞİ***Öz**

Bu çalışma, M.Ö. 1500 ile M.Ö. 600 yılları arasında, Kuzey İran bölgesinde yaşadığı kabul edilen Zerdüşt peygamber ile onun öğretisini ve Nietzsche özelinde bu öğretinin Avrupa'ya yansımalarını konu edinmektedir. Zerdüşt ve öğretisine dair bilgiler, Zerdüştlüğün kutsal eseri kabul edilen *Avesta* üzerinden günümüze kadar ulaşmıştır. 1272 yılında meşhur seyyah Marco Polo'nun İran'a yaptığı ziyaretle birlikte birçok Batılı seyyahın dikkati Zerdüşt ve *Avesta*'ya yönelmiştir. 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar pek çok seyyah, tüccar ya da misyoner İran'ı ziyaret etmişler ve çalışmalarında Zerdüştlüğe yer vermişlerdir. Bu çalışmalar Batı'da değer görmüş, Zerdüşt ve öğretisinin Avrupa, Amerika ve Asya'da ilgi ile takip edilmesinin önünü açmıştır. Alman idealizminin en büyük temsilcilerinden Hegel'in *Avesta*'ya ilgi duyduğu söylenmekte, Dante'nin *İlahi Komedyası*, Goethe'nin *Faust* ve *Doğu-Batı Divanı*, Voltaire'in *Zadig* eserlerinin Zerdüştlüğün mitlerinin en güzel yansımalarını içerdiği yorumları yapılmaktadır. Hatta Schopenhauer'un *Avesta*'yı yeniden ele aldığı yine Nietzsche'nin *Böyle Söyledi Zerdüşt* eseriyle Zerdüştlüğün yeni bir yorumunu yapmaya çalıştığı iddia edilmektedir. Zerdüşt ve öğretisi, Avrupa'ya etkilemiştir. Çalışma, belli çalışmalar üzerinden Nietzsche çağına kadarki dönemde, Zerdüşt ve öğretisinin Avrupa'ya birçok anlamda yansımalarını göstermeyi amaçlar. Bu çalışma, Zerdüşt öğretisinin Avrupa yansımalarını Nietzsche felsefesi ve Nietzsche'nin Zerdüşt karakteri bağlamında ele almayı amaçlar. Nietzsche, tarihsel Zerdüştlüğü 'iyi' ve 'kötü' kavramları ekseninde şekillenen ahlakın kurucusu olarak görmüştür. Bu ahlakı aşmak isteyen Nietzsche, tarihsel Zerdüştlüğü ters yüz ederek kendi Zerdüştlüğünü ahlakın ötesinde konumlandığı 'Üstinsan' formunun inşa edilmesinde sözcü olarak kullanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Felsefe Tarihi, Zerdüşt, Avrupa, Nietzsche.

ZOROASTER, HIS TEACHING AND ITS REFLECTIONS ON EUROPE: THE CASE OF NIETZSCHE**Abstract**

This work, deals with the teaching of the Zoroaster, who is accepted to have lived in the Northern Iran region between 1500 BC and 600 BC, and the reflection of this teaching on Europe, in particular Nietzsche. The information about Zoroastrianism and its teaching has reached today through the *Avesta*, which is considered the sacred book of Zoroastrianism. With the visit of the famous traveler Marco Polo to Iran in 1272, the attention of many western travelers turned to Zoroaster and *Avesta*. From the 16th to the 18th centuries, many travelers, traders or missionaries visited Iran and included Zoroastrianism in their studies. These studies were appreciated in the West and paved the way for Zoroaster and his teaching to be followed with interest in Europe, America and Asia. It is said that Hegel, one of the greatest representatives of German idealism, was interested in *Avesta*, Dante's *Divine Comedy*, Goethe's *Faust* and *East-West Divan*, Voltaire's *Zadig* works contain the most beautiful reflections of Zoroastrian myths. It is even claimed that Schopenhauer reconsidered the *Avesta* and tried to make a new interpretation of Zoroastrianism with Nietzsche's *Also Sprach Zarathustra*. Zoroaster and his teaching influenced Europe. The study aims to show that Zoroaster and his teachings were reflected in Europe in many ways in the period up to the age of Nietzsche through certain studies. This study aims to deal with the European reflection of Zoroastrianism in the context of Nietzsche's philosophy and Nietzsche's Zoroastrian character. Nietzsche saw the historical Zoroastrian as the founder of morality shaped around the concepts of 'good' and 'evil'. Nietzsche, who wanted to transcend this morality, turned historical Zoroaster upside down and used his own Zoroastrian as a spokesperson in the construction of the "Overman" form, which he positioned beyond morality.

Keywords: History of Philosophy, Zoroaster, Europe, Nietzsche.

* Bu makale Dr. Öğr. Üyesi Ayşe EROĞLU danışmanlığında, Mehmet ADLİM tarafından hazırlanan Nietzsche Felsefesinde "Zerdüşt" Karakteri adlı tezden hareketle hazırlanmıştır.

Giriş

19. yüzyılın en önemli filozoflarından biri olan Friedrich Nietzsche'nin (1844-1900), onlarca eseri içerisinde başyapıt sayılan *Böyle Söyledi Zerdüşt (Also Sprach Zarathustra)*¹ eseri şüphesiz onun en çok okunan, tartışılan ve değişik açılardan yorumlanan eseridir.² Eserin merkezinde yer alan Nietzsche felsefesinin de temel kavramlarından olan 'Üstinsan'³ söyleminin de etkisiyle eser, Nietzsche çağında ve sonraki çağlarda ilgiyle takip edilmiştir.⁴ Nietzsche felsefesinde önemli bir yere sahip olan 'Güç İstenci' kavramı, Nietzsche'nin *İnsanca Pek İnsanca*⁵ ve *Tan Kızılığ*⁶ eserlerinden sonra bu eserde genişçe yer alır. Bunlar dışında Nietzsche'nin ilk defa *Şen Bilim*⁷ eserinde dile getirdiği 'Tanrı Öldü' ifadesi ve Nietzsche'nin daha önceki çalışmalarından 'Bengi Dönüş/Ebedi Dönüş, Amor Fati' gibi birçok konu bu eserde kapsamlı bir şekilde tartışılmaktadır.⁸ Kişinin kendisini alt etmesinin manifestosu olarak kabul gören eser, eserin yayınlanmasından otuz yıl sonra Alman hükümeti tarafından yüz elli bin adet basılmış ve askerlere İncil ile beraber dağıtılması tartışılmıştır.⁹ Öyle ki I. Dünya Savaşı'na katılan şehit askerlerin evlerine künye ve saat ile birlikte *Böyle Söyledi Zerdüşt* eserinin gönderildiği söylenmektedir. Eser incelendiğinde, başka eserlerde rastlanmayacak kadar dini kitaplara atıf yaptığı görülmektedir. Nietzsche'ye göre bu eser 'geleceğin İncil'i olarak tarif edilebilir. Çünkü ona göre, inançlı Hristiyanların İncil'de bulduğu şeyi Tanrıya ve ahirete inanmayan 20. yüzyıl insanına bu eser verecektir. 'Herkesin ve Hiç Kimsenin Kitabı' alt başlığıyla yayınlanan eser, Nietzsche'ye göre 'İnsanlığın sahip olduğu en derin kitap' olduğu için Dante ve Goethe'nin sanatını gerisinde bırakmıştır.¹⁰ Bir taraftan aşırı övgülere layık görülen ve kutsal kitap muamelesi gören yapıt diğer taraftan eleştirilmiştir.¹¹ Zerdüşt ve öğretisini ele alan bazı kaynaklarda, Nietzsche'nin Zerdüşt ve öğretisiyle ilişkisine dikkat çeken pasajlara yer

¹ Friedrich Nietzsche, *Böyle Söyledi Zerdüşt*, çev. Mustafa Tüzel (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016).

² Nejat Bozkurt'a göre Nietzsche, eserinin adını Sanskritçedeki "Böyle buyurdu kutsal olan (Jti vuttakam)" ifadesinden türetmiştir. Bk. Nejat Bozkurt, *Friedrich Nietzsche, Filozofun Kitabı(Kuramsal İncelemeler)* (İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2011), 65.

³ "Almanca Obermensch sözcüğünün tercümedeki karşılığı 'Usta'dır. Çizgi roman kahramanıyla bağlantılanarak insanları bir tür insanüstü figüre inanma yanılması sürüklemesine rağmen 'Üstinsan' (Superman) terimi yaygın olarak kullanılmaya devam eder. Terimi Nietzsche icat etmemiştir. Büyük Alman şair Goethe'nin (1749-1832) klasik filolog olarak yazdığı bir çalışmada ayrıca Yunan yazar Samsatlı Lukeanus'un (MS 120-180) eserlerinde bu terime rastlanabilir. Terime yeni bir anlam katansa Nietzsche olmuştur" Bk. Roy Jackson, *Nietzsche, Kilit Fikirler*, çev. Nevra Yaraç (İstanbul: Optimist Yayınları, 2012), 100.

⁴ Friedrich Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt, Herkesin ve Hiç Kimsenin Kitabı*, çev. Gülperi Sert (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2019), 23.

⁵ Friedrich Nietzsche, *İnsanca, Pek İnsanca 1*, çev. Mustafa Tüzel (İstanbul: İthaki Yayınları, 2007).

⁶ Friedrich Nietzsche, *Tan Kızılığ, Ahlaksal Önyargılar Üzerine Düşünceler*, çev. Hüseyin Salihoğlu - Ümit Özdağ (İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 2015).

⁷ Friedrich Nietzsche, *Şen Bilim, Şiirler*, çev. Ahmet İnam (İstanbul: Say Yayınları, 2009).

⁸ Jackson, *Nietzsche*, 91-92.

⁹ Abraham Wolf, *Nietzsche'nin Felsefesi*, çev. Hüseyin Subhi Erdem - Sebahattin Çevikbaş (İstanbul: Hikemiyat Yayınları, 2020), 31.

¹⁰ "Bu yapıtın yeri apayrıdır. Ozanları bir yana bırakalım: Belki de hiçbir şey böylesine bir güç bolluğu içinde yaratılmamıştır daha. 'Dionysosca' kavramım en yüksek uygulandığını buldu burada; onunla ölçülünce, insanoğlunun yaptığı öbür işlerin hepsi zavallica, olağan şeyler olarak görünür. Bir Goethe, bir Shakespeare bu korkunç tutku içinde, bu yüksekliklerde bir an bile soluk alamazlardı; Dante, Zerdüşt'ün yanında yalnızca bir inanandır, doğruyu kendi yaratan, dünyayı yöne ten bir kafa, bir yazgı değildir. Veda'ların ozanları rahiptirler, Zerdüşt'ün eline su bile dökemezler; doğruluğuna doğrudur ya, daha bir şey değildir bunlar, hiçbiri bu yapıtın apayrı yerini, içinde yaşadığı gök mavisi yalnızlığı belirtmezler" Bk. Friedrich Nietzsche, *Ecce Homo, Kişi Nasıl Kendisi Olur*, çev. Can Alkor (İstanbul: İthaki Yayınları, 2006), 91.

¹¹ Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, 23-24.

verilmiştir. Mehmet Korkmaz, *Zerdüş Dini İnan Mitolojisi*¹² adlı eserde, Avrupa'nın 19. yüzyılda Zerdüş dini etkisinde kaldığına ve Nietzsche'nin de *Avesta*'dan etkilenip *Böyle Söyledi Zerdüş* eseriyle Zerdüşlüğü yeniden yorumladığına dikkat çekmiştir.¹³ Çalışmamızda bu iddiaya elbette cevap olunmaya çalışılacaktır. Fakat peşinen söylemek gerekir ki Nietzsche'nin 'Zerdüş' karakterini ve *Böyle Söyledi Zerdüş* eserini, Zerdüşlüğü yeniden yorumlanmasından ibaret saymak Nietzsche'yi yanlış yorumlamak olacaktır. Nietzsche'nin Zerdüş karakterini kullanmasını sert bir şekilde eleştiren ve Nietzsche'yi Zerdüş ve öğretisini çarpıtmakla suçlayan İbrahim Ülger, *Zerdüş*¹⁴ adlı eserinde; Nietzsche'nin *Böyle Söyledi Zerdüş* eseriyle 'sözde Zerdüş'ü anlatmaya çalıştığını iddia etmektedir. Hatta Nietzsche'nin bu eserin ciddi satış rakamlarına ulaştığını ve bu sayede de Zerdüş'ün dünya çapında tanınmasına katkı sağladığını da iddialarına eklemektedir. Fakat Ülger'e göre Nietzsche, aslında bu eserle, Zerdüş karakteri üzerinden kendisini tanıtmaktadır. Çünkü ona göre Nietzsche, akıcı ve etkileyici üslubuyla yazdığı bu eserle tarihsel Zerdüş'ü ters yüz etmiş ve çarpıtmıştır.¹⁵ Ülger eserinin devamında bu görüşlerine benzer yorumlara devam etmektedir. Hatta Nietzsche felsefesiyle Zerdüş ve öğretisini karşılaştırma girişimlerinde bulunmakta, eserde, yer yer Nietzsche'nin *Böyle Söyledi Zerdüş* eseriyle *Avesta*'dan bazı pasajları karıştırmaktadır. Bu yönüyle Ülger'in eseri, güvenilir akademik bir çalışma olmaktan uzaktır.

Nietzsche felsefesinin belki de Nietzsche'yi bu kadar popüler ve tartışılır kılan *Böyle Söyledi Zerdüş* eserinin, doğruluğu rehber edinen ve bu çerçevede ahlaki bir sistem geliştiren bir peygamberin (Zerdüş) karakterinde şekillenmesi dikkat çekicidir. Nietzsche'nin yaşadığı coğrafya, içinde doğup büyüdüğü kültür ve inanç sistemi düşünüldüğünde yine Nietzsche'nin Antik Yunan felsefesine sempatisi¹⁶ dikkate alındığında neden Antik Yunan'dan bir karakter değil de Doğu toplumlarından bir karakteri, 'Zerdüş Peygamber'i seçtiği ilginç olduğu gibi Nietzsche'yi anlama noktasında, Zerdüş ve öğretisinin Avrupa'ya yansımalarını ortaya koyma noktasında yol gösterici de olabilir.

Nietzsche'nin 'Zerdüş' karakteri, tarihsel bir karakter olmanın yanında, aynı zamanda Nietzsche'nin kurgusu olarak kabul edilmektedir.¹⁷ Peki Nietzsche tarihsel bir karakteri, üstelik kendi tarihinden, kültüründen ve yaşadığı dönemin inanç sisteminden farklı bir öğretiye sahip bir karakteri neden seçmiştir? Zerdüş ve öğretisi ile ilgili bilgi kirliliği ve öğretilerde zamanla meydana gelen değişimlere bakıldığında, Nietzsche, Zerdüş ve öğretisini hangi boyutlarıyla incelemiş ve ele almıştır? Zerdüş ve öğretisinin temel kaynağı kabul edilen *Avesta*¹⁸ ile tanışmış mıdır? Bu soruları cevaplandırabilmek için tarihsel Zerdüş karakterine değineceğiz. Nietzsche'nin Zerdüş karakterinin bu karakter ile bir ilişkisi olup olmadığını ortaya koymaya

¹² Mehmet Korkmaz, *Zerdüş Dini İnan Mitolojisi* (İstanbul: Alter Yayıncılık, 2010).

¹³ Korkmaz, *Zerdüş Dini İnan Mitolojisi*, 49.

¹⁴ İbrahim Ülger, *Zerdüş, Güzel Söz, Güzel Davranış, Güzel Eylem* (İstanbul: Berfin Yayınları, 2009).

¹⁵ Ülger, *Zerdüş*, 21.

¹⁶ Nietzsche, felsefeyi Antik Yunan mucizesi olarak görmektedir: "Felsefenin başlangıcı nedir? sorusu hiç önemli değildir. Çünkü başta her yerde kaba olan, şekil almamış, boş ve çirkin olan bulunur ve her şeyde yüksek basamaklar önem taşır. Kim Mısır yahut Pers felsefeleri daha 'orijinal'dir ve herhâlde daha eskidir diye Yunan felsefesi yerine onlarla meşgul olursa, o kim-se, Yunanlıların o derin anlamlı nefis mitologiyasını ve onun ilk başlangıcını, fizik alanından beylik sözlere, güneşe, şimşeğe, fırtına ve sise indirgemenen rahat edemeyenler ve örneğin başka Hint-Cermenlerde gördükleri gök kubbesine tapmanın dar bir şeklini, Yunanlıların çok tanrılı dininden daha saf bulduklarını sananlar kadar düşüncesiz davranmış olur." Bk. Friedrich Nietzsche, *Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe*, çev. Nusret Hızır (İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2021), 33.

¹⁷ Yıldız Işık, "Böyle Duyurdu Zerdüş (1)" (E-Posta 2016) (Erişim 4 Ağustos 2021).

¹⁸ Abdullah Keskin (ed.), *Avesta*, çev. Fahriye Adsay – İbrahim Bingöl (İstanbul: Avesta, 2017).

çalışacağız. O halde tarihsel Zerdüşt karakterinin ve bu karakter ile şekillenen Zerdüştlük ve öğretisinin kendi çağından Nietzsche çağına kadar ki süreci de göz önünde bulundurarak ortaya koyduğumuzda amacımıza ulaşmış olacağız.

Toplumlara önderlik etmiş, tarihsel kişilik haline gelmiş şahsiyetlerin hayatıyla ilgili tek elden ve üzerinde uzlaşmış bir bilgi inşa etmek zordur. Bu anlamda Zerdüşt ve Zerdüştlük ile ilgili bütünlüklü bir çalışma ortaya koymak da bazı zorlukları beraberinde getirmektedir. Bu zorluklar, Zerdüşt'ün eski bir dönemde yaşamış olması, o dönemden kalma eserlerin bir kısmının tahrip edilmiş olması şeklinde ifade edilebilir. Ayrıca Zerdüşt'ün birçok mitolojiye ve destana konu olması da onun hakkındaki bilgilerin gerçek mi yoksa kurgu mu olduğu konusunda araştırmacıları şüpheye düşürebilmektedir. Hatta bazı araştırmacılar onu, gerçekte yaşamayan efsanevi bir karakter olarak kabul etmektedir. Fakat tüm bu zorluklara rağmen Zerdüşt ve öğretisine, onun sözleri olarak kabul edilen 'Gatha'ların¹⁹ da içinde bulunduğu Zerdüştlük inancının kutsal kitabı olarak kabul edilen *Avesta* sayesinde ulaşmak mümkündür.²⁰ On iki bin öküz derisine yazıldığı kabul edilen²¹ *Avesta*'nın tek bir dönemde yazılmadığı, farklı dönemlerde yazılmış eserlerin bir derlemesi olduğu eserin dilinden hareketle söylenebilir. Yine eserin diline dayanarak 'Gatha'ların, *Avesta*'daki en eski kısım olduğu kabul edilmektedir. Fakat 'Gatha'ların tarihlendirilmesi, Zerdüşt'ün hangi tarihte yaşadığı ile ilgili araştırmacıların anlaşmazlık içinde olmasından kaynaklı değişiklik göstermektedir.²² Zerdüşt'ün yaşadığı dönemin tarihlendirilmesi ile ilgili anlaşmazlıklar, onun yaşadığı coğrafyanın belirlenmesi konusunda da söz konusudur. Hatta Zerdüşt isminin anlamı ile ilgili de farklı görüşler ileri sürülmüştür. Fakat bu çalışma, karşılaştırmalı dinler tarihine yönelik bir çalışma olmadığı için yukarıda saydığımız ihtilafli konular tek tek ele alınıp tartışılmamış bunun yerine üzerinde uzlaşmış bilgilerden hareketle Zerdüşt ve öğretisi sunulmuştur.

1. Zerdüşt ve Öğretisi

Zerdüşt'ün yaşadığı dönem ile ilgili tartışmalar, onun M.Ö. 1500 ile M.Ö. 600 yılları arasındaki bir tarihte yaşadığını göstermektedir. Zerdüşt'ün yaşadığı coğrafya olarak Kuzey İran bölgesi gösterilebilir. Birçok kaynak onun, Urmiye Gölü'nün batısında Aras Nehri yakınlarında doğduğunu yazmaktadır.²³ Bazı kaynaklarda Zerdüşt'ün adının önüne veya arkasına getirilen Spîâtâma, onun mensubu olduğu ailenin adıdır. Zerathuştriş, Zoroastres, Zoroester, Zerdoşt, Zertoşt, Zarathustra gibi isimlerle kaynaklarda yer edinen Zerdüşt, Gatha'larda ise Zaratuştra Spitama olarak geçmektedir. Zerdüşt'ün adının anlamı ile ilgili "sarı develerin sahibi, güzel

¹⁹ "Avesta'nın 'Yasna' adıyla anılan birinci bölümünü oluşturan, kutsal Zerdüşt metinlerine verilen ad. *Avesta*'nın Gatha bölümü, Zerdüşt'ün özdeyişlerinden oluşur; inancın temel ilkelerini, ibadet ve biçimlerini açıklar. Ahuramazda'ya kurban sunulması sırasında okunan ve özellikle Zerdüşt'e bağlanan 'Yasna'ları içerir. Tören sırasında okunan dini özlü sözleri, ilahileri ve ana ibadetlerde okunan giriş metinlerini kapsar." Bk. Esat Korkmaz, *Zerdüştlük Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2004).

²⁰ Haşim Rezi, *Zerdüşt, Hayat Zaman Mekan*, çev. Erkan Çardakçı (İstanbul: Avesta, 2014), 9.

²¹ Nimet Yıldırım, *İran Mitolojisi, Kökenleri, Kaynakları, Ana Temaları* (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2012), 157.

²² Asiye Tıgılı, *Zerdüşt, Hayatı ve Öğretisi* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2004), 16; Kadri Yıldırım, *Zerdüştî ve İslamî Kaynaklara Göre Zerdüşt Avesta ve Temel Öğretileri* (İstanbul: Avesta, 2019), 41; Mehmet Alıcı, *Mecusi Geleneğinde Tektarıncılık ve Düalizm İlişkisi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 7-8; Deniz Şensoy, *İlahi Komedi ile Erdâvîrâfnâme'nin Karşılaştırılması* (İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 13.

²³ Yıldırım, *Zerdüştî ve İslamî Kaynaklara Göre Zerdüşt Avesta ve Temel Öğretileri*, 42-43; Mehmet Mekin Meçin, *Zerdüştîliğin Temel Öğretileri* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 44; Oral Oprak, *İran Kültür İnşasında Zerdüştlük* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 28.

develerin sahibi, altın yıldız, yıldıza kurban sunan, yıldız tapıcısı, ateşin arkadaşı” gibi çeşitli fikirler ileri sürülmüştür.²⁴

Zerdüşt'ün yedi yaşından itibaren tıp, ziraat ve dini konularda eğitim aldığı ve bu eğitiminin on beş yaşına kadar sürdüğü çeşitli kaynaklarda geçmektedir.²⁵ Zerdüşt'ün aldığı bu eğitimin içeriği ile ilgili Gatha'ların şiirselliği, edebi değer taşıması ve barındırdığı mesajların derinliğinden hareketle yapılan yorumlarda, Zerdüşt'ün sıradan bir insan olamayacağı, iyi bir dini eğitim aldığı sonucu çıkarılabilir. Hinduirani geleneğinde, dini tahsil için uygun görülen çocukların yedi yaşından itibaren bir din alimine teslim edildiği ve gece gündüz dini adap eğitimi verildiği ve dini metinler ezberletildiği bilinmektedir. Zerdüşt'ün de aldığı eğitimin bu yönlü bir eğitim olabileceği düşünülmektedir.²⁶ Zerdüşt'ün küçük yaştan itibaren sürekli bir arayış içerisinde olduğu, dağlarda inzivaya çekildiği, toplumsal sorunlar üzerine düşündüğü ifade edilir. Zerdüşt'ün yirmili yaşlarda başladığı bu inziva hayatının on yıl sürdüğü ve on yılın sonunda tanrı Ahura Mazda'ya eriştiği, bunun neticesinde de aydınlanmış olarak dağdan indiği rivayet edilir.²⁷ Ondaki bu aydınlanma mevcut çok tanrılı inanç sistemine, dönemin ibadetlerine ve kurban ayinlerine itiraz olarak kabul edilir.²⁸ Zerdüşt'ün bu itirazları, uzun süre halkın içinde karşılık bulamadığından Zerdüşt'ün yurdunu terk etmek zorunda kalmasıyla sonuçlanır. Bir nevi sürgün hayatı yaşayan Zerdüşt'ün İran'ın doğusundaki Belh şehrine yerleştiği ve dönemin krallarından Viştaspa'yı, öğretisine ikna ettiği bilinmektedir. Kral Viştapa'nın Zerdüşt'ü himayesine almasıyla beraber Zerdüşt öğretisi yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir. Zerdüşt'ün öğretisinin, Kral Viştaspa'nın hüküm sürdüğü coğrafyadaki inanç sistemine ters düştüğü için, bu öğretiyi benimseyerek yeni düşmanlar edindiği söylenmektedir. Hatta Zerdüşt'ün yetmiş yedi yaşında iken bu düşmanlık neticesinde öldürüldüğü de birçok kaynakta geçmektedir.²⁹

Zerdüşt'ün yaşadığı dönemin gerek dinsel gerekse toplumsal anlamda çeşitli sorunlarla dolu olduğu bilinmektedir. Döneme bakıldığında tarım ve hayvancılığın gelişme halinde olduğu, göçebe olarak yaşayan bir kısım insanın ise avcılık ve hayvancılıkla geçindiği görülmektedir. Dolayısıyla yerleşik hayata geçen insanlarla göçebeler arasında sık sık sorunlar yaşanmaktadır.³⁰ Hayat şartları değişip gelişmekte iken eskinin sosyal yapıları, ahlak kuralları, ekonomik sistemleri yeni çağa cevap olamamaktadır.³¹ Zerdüşt, dönemin problemlerinin üstesinden gelebilmek için insanların eylemlerinden sorumlu olduğu, insanların tercihlerine göre yargılanacağı bir düşünce geliştirmiştir. Ona göre doğru tercihlerin sahipleri cennete, yanlış tercihlerin sahipleri yani günahkârlar ise cehenneme gidecektir.³² Bu da Zerdüşt öğretisinde insanın özgür iradesini kullanarak doğru eylemi seçmesinin önemli olduğunu göstermektedir. Zerdüşt, insanların birden fazla tanrıya inanmasına ve kötülüğü tanrılara atfetme problemine de Ahura Mazda'yı merkeze alan, onu iyiliğin, erdemin ve iyi olan her şeyin yaratıcısı kabul eden

²⁴ Tıgılı, *Zerdüşt, Hayatı ve Öğretisi*, 93.

²⁵ Najiba Ziyayi Azizi, *Zerdüştiliğin Kutsal Kitabı(Avesta) Üzerine Bir Araştırma* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 21.

²⁶ Mehmet Mekin Meçin, *Gatalar'a Göre Zerdüşt* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 28.

²⁷ Rezi, *Zerdüşt*, 10-11.

²⁸ Azizi, *Zerdüştiliğin Kutsal Kitabı(Avesta) Üzerine Bir Araştırma*, 21.

²⁹ Şensoy, *İlahi Komedi ile Erdâvîrâfnâme'nin Karşılaştırılması*, 13.

³⁰ Meçin, *Gatalar'a Göre Zerdüşt*, 76.

³¹ Yıldırım, *İran Mitolojisi*, 204.

³² Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi, Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına*, çev. Ali Berktaş (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2003), 384.

öğretisiyle çözüm olmaya çalışmıştır.³³ Zerdüşt ile birlikte Ahura Mazda, yegâne yaratıcı ve en büyük tanrı kabul edilmiştir.³⁴

Zerdüşt öğretisine göre dünyanın ömrü, her biri 3000 yıl sürecek dört dönemden toplamda 12000 yıldan oluşmaktadır. Bu dönemlerin ilkinde, asli yaratılış gerçekleşmiştir. İkinci 3000 yıllık dönemde, Ahura Mazda'nın iradesiyle yaratılış süreci tamamlanmıştır. Üçüncü 3000 yıllık dönem, iyiliğin taraftarı Ahura Mazda ile kötülüğün taraftarı Ehrimen'in³⁵ mücadele ettiği dönemdir. Son 3000 yıllık dönemde ise iyilik güçleri, kötülük güçlerini yeneceklerdir ve dünya asli yaratılışına ulaşacaktır.³⁶ Zerdüşt, insanları eğitmek ve onlara doğru yolu öğretmek için dünyaya son 3000 yıllık dönemde gelmiştir.³⁷ Bu dönemde, Ahura Mazda'nın mutlak adaleti yeryüzüne hâkim olacaktır.³⁸

Zerdüşt öğretisine göre Ahura Mazda; fizikötesi bir alemde, insandan kopuk bir dünyada değildir. Tanrı, toplumsal hayatın ve insanın ahlaki eylemlerinin dışında değildir. O; hayat, hareket ve canlılığın olduğu her yerdedir.³⁹ Bu durumda Zerdüşt öğretisine göre dünya tarihi, iyilik ve kötülük arasında geçecek olan bir mücadele tarihidir. İnsan da bu mücadelede, Ahura Mazda'nın yanında yer almalıdır.⁴⁰ Zerdüşt, kötülüğün kaynağını da Angra Mainyu'ya⁴¹ dayandırmıştır.⁴² Ayrıca Zerdüşt, insanların tanrıya yaklaşmak için uyuşturucu kullanarak ve sarhoş olarak kendinden geçmelerini vazgeçmelerini istemiştir. Zerdüşt'ün insanlardan vazgeçmelerini istediği diğer bir ritüel ise kanlı kurban törenleridir. Tüm bunların neticesinde Zerdüşt, Ahura Mazda yolunda olan insanların sonsuz mutluluk ile mükafatlandırılacağını belirtmiştir.⁴³

Zerdüşt öğretisinde insan, bireysel ve toplumsal başarı ve mutluluğu inşa etmek için yaratılmıştır. İyilik ve kötülük arasındaki mücadele olarak tanımlanan bu dünyada insan, daima doğruluğun ve dürüstlüğün tarafındadır. O, iyilik yolunda yaşayan kötülük ve bozgunculuk ile mücadele edendir.⁴⁴ Zerdüşt öğretisine göre insan, sevgi ile varolan bir varlıktır. İnsanın bu sevgisi sınırsızdır. İnsan kendisini ve diğer insanları sevdiği gibi doğayı meydana getiren öteki varlıkları da sevmelidir. Nasıl ki Ahura Mazda'nın güneşi, ışıklarını yeryüzüne eşit şekilde serpiyorsa insan da sevgisini, bütün varlıklara göstermelidir. Öfke, dargınlık ya da başkasına yöneltilen kötü düşünceler, sevginin zıttı olan kötülüğün unsurlarıdır. Kaynağını Ehrimen'den alan kötülük; bilgisizliği, karanlığı, sevgisizliği ifade eder. Bunlar, insanlar arası barış ve

³³ Alıcı, *Mecusi Geleneğinde Tektanrıcılık ve Düalizm İlişkisi*, 26.

³⁴ Tıgılı, *Zerdüşt, Hayatı ve Öğretisi*, 132.

³⁵ "İyilik tanrısı Ahura Mazda ile sürekli çatışan ve ölümü yarattığına inanılan kötülük tanrısı, yeraltı tanrısı." Bk. Korkmaz, *Zerdüştlük Terimleri Sözlüğü*, 61.

³⁶ Meçin, *Zerdüştlüğün Temel Öğretileri*, 144.

³⁷ Yıldırım, *İran Mitolojisi*, 160.

³⁸ Meçin, *Zerdüştlüğün Temel Öğretileri*, 144.

³⁹ Meçin, *Zerdüştlüğün Temel Öğretileri*, 92.

⁴⁰ Meçin, *Zerdüştlüğün Temel Öğretileri*, 147.

⁴¹ "Zerdüşt öncesi; Ahuramazda'nın özünde var olan karşıtlığın kötülük yanının kimliklendirilmesiyle yaratılan düşman ruh. Zerdüştlük'te, Ahuramazda kötülük yanlarından arındırılıp iyilik tanrısı olarak en yüce makama taşınınca kötülük tanrısı Ehrimen'le özdeşleşen, yalancı, karanlığı ve ölümü simgeleyen yokedici ruh." Bk. Korkmaz, *Zerdüştlük Terimleri Sözlüğü*, 23.

⁴² Alıcı, *Mecusi Geleneğinde Tektanrıcılık ve Düalizm İlişkisi*, 26.

⁴³ Korkmaz, *Zerdüşt Dini İran Mitolojisi*, 53.

⁴⁴ Meçin, *Gatalar'a Göre Zerdüşt*, 134.

kardeşliği engelleyen hususlardır. Bunlarla yaşayan insanların Ahura Mazda'ya ulaşması mümkün değildir.⁴⁵

Zerdüşt öğretisine göre insanın bu dünyadaki amacı, Aşa (doğru yaşama yolu)⁴⁶ yolunda yürümek ve Ahura Mazda'nın kötülükle mücadelesinde onun yanında yer almaktır. İnsanın bu amaca uygun yaşaması, eylem dini olarak kabul edilen Zerdüştlüğün temel yasalarına uygun yaşamakla mümkündür. Bu yasalar; Humata (iyi düşün), Hukhta (iyi konuş) ve Huvaršta (iyi yap) şeklinde ifade edilmektedir. İnsanın iyi eylemde bulunmasının koşulu olarak iyi düşünebilmesi ve iyi konuşabilmesi gerekir.⁴⁷ Zerdüşt 'iyi düşünce' yoluyla en yüksek makama erişmiş ve Ahura Mazda fikrine ulaşmıştır.⁴⁸ İnsan da kendini tanıyarak, Ahura Mazda'dan kaynağını alan kemale erişebilir. İnsan iyi düşünce yoluyla çaba sarf ederek bu noktaya ulaştığında, olgunlaşmış olur. İnsan olgunlaştığında, kendini tanımış ve bu dünyadaki asli görevini yerine getirmiş demektir. Bu da Ahura Mazda'ya erişmek anlamına gelmektedir.⁴⁹ Zerdüşt öğretisinde 'iyi düşünce' aynı zamanda insanın özgür iradesine de bir vurgudur. Çünkü bu öğretilerde insanın ahlaki eylemlerinde belirleyici olan onun özgür iradesidir.⁵⁰ Gatha'lara göre özgür olarak yaratılan insan, kendi kaderini kendisi tayin etmelidir. İyi ve doğruyu seçerek insan, özgür iradesiyle Ahura Mazda'ya itaat ve ibadet etmelidir.⁵¹ Özgür irade, doğanın işleyişinin bir parçası olarak hayatın başlangıcında tanrı tarafından insanlara bahşedilmiştir:

Ey Mazda sen başlangıçta ruhun aracılığıyla Bireyi ve bireyselliği, kavrayış gücünü yarattığında -canı bedenle örttüğünde- eylemleri ve öğretileri (yaptığında), bununla insan kendi özgür iradesiyle inançlarını yerine getirebilir;
O zaman sahte konuşmacı ya da doğru konuşmacı kendi yüreğine ve aklına göre bilen ya da bilmeyen biri olarak sesini yükseltir.⁵²

Zerdüşt öğretisine göre iyiyi ve kötüyü seçecek olan insandır. İnsan özgür iradesiyle iyi ya da kötüyü seçerek onları, sözlerinde ya da eylemlerinde meydana getirir. Haliyle insanın iyi eylemlerinin ya da kötü eylemlerinin kaynağı insan düşüncesidir. İyilik ya da kötülük tanrıdan kaynaklı değildir. Tanrı sadece insanın iyiyi ya da kötüyü seçebilmesi için ona özgür irade vermiştir.⁵³

Dünyayı iki ezeli ruhun mücadele alanı olarak kabul edilen Zerdüşt öğretisine göre Ahura Mazda dünyayı yarattığında, Yıkıcı Ruh'un (Angra Mainyu-Ehrimen) kötülüğü seçeceğini bildiği halde onu engellememiştir. Buna karşın kendisine ait bir özellik olan özgür iradeyi, insana bahşederek insanı yüceltmıştır. Bu şekilde insan, özgür iradesini kullanarak eylemlerinin sorumluluğunu da taşıyabilecektir.⁵⁴ Bu yönüyle düalist bir karakterde tanımlanan Zerdüşt

⁴⁵ Korkmaz, *Zerdüştlük Terimleri Sözlüğü*, 47.

⁴⁶ "Aşa hem Ahura Mazda'nın lütfü hem de kendisidir. O insanların işlerine karışmaz, insanın seçme özgürlüğü vardır. Fakat amellerinin sonucu Aşa terazisinde tartılacaktır. Bu ölçüm sebep-sonuç ilişkisine göre yapılır. (Yesna 31/4-8; 33/5-8). Yaşam ve gelecek belirlenmiş değildir; ama Aşa Kanunu, davranışların sonuç ve karşılıklarını muayyen kılar. Bu açıdan davranışlar mukadderdir. Herkes davranışının varacağı neticeyi bilerek kendi yolunu seçer." Bk. Tıgılı, *Zerdüşt, Hayatı ve Öğretisi*, 143.

⁴⁷ Meçin, *Zerdüştliğin Temel Öğretileri*, 141-142.

⁴⁸ Tıgılı, *Zerdüşt, Hayatı ve Öğretisi*, 119.

⁴⁹ Tıgılı, *Zerdüşt, Hayatı ve Öğretisi*, 153-154.

⁵⁰ Meçin, *Zerdüştliğin Temel Öğretileri*, 81.

⁵¹ Tıgılı, *Zerdüşt, Hayatı ve Öğretisi*, 178.

⁵² Keskin, *Avesta*, 235.

⁵³ Tıgılı, *Zerdüşt, Hayatı ve Öğretisi*, 177.

⁵⁴ Tıgılı, *Zerdüşt, Hayatı ve Öğretisi*, 181.

öğretisi, Ehrimen'in kesin yenilgisiyle sonuçlanacağından Ehrimen geçici bir güçtür. Yani Ehrimen'in varlığı, Zerdüşt dininin tek tanrı inancı olduğu görüşünü değiştirmemektedir.⁵⁵

Zerdüşt öğretisinde, Ahura Mazda'dan sonra gelen bütün varlıklar, düalist bir karakterde tasavvur edilmektedir. Fakat varoluşun bu düalist yapısı ruhani olan ile maddi olanın karşı karşıya olduğu bir yapı değildir. Burada maddi olan ruhani olanın tamamlayıcısı, devamı niteliğindedir.⁵⁶ Bu yönüyle Zerdüşt öğretisi, insanı dünyaya bağlar ve onu dünya ile birleştirir. İnsanın bütün varlığı doğanın içinde ve işleyişinde anlam kazanır.⁵⁷ Dünyanın faniliği, dünya hayatını önemsemenin önünde engel değildir.⁵⁸ Dünya, üzerinde hüküm süren bütün kötülöklere rağmen özü itibarıyla iyidir. Asıl olan maddi ve ruhani varlığın bir arada bulunması ve uyum içerisinde olmasıdır.⁵⁹ Bu da göstermektedir ki Zerdüşt öğretisi, insanı fizikötesi bir yolculuğa çıkarmanın ötesinde, onun fiziki dünyası ile ilgilenmektedir. İnsanın huzur içinde, refah içinde, mutlu bir şekilde yaşamasının somut yollarını inşa etmeye çalışmaktadır. Yani insanın bu dünyadaki yaşamını düzenlemeye çalışmaktadır.⁶⁰ Gatha'lardaki ilahlara bakıldığında insanın bireysel ve toplumsal mutluluğunun hedeflendiği görölmektedir. Bu da Zerdüşt öğretisinin, dünya meselelerini temele alan, dünyayı inziva yeri olarak görmeyen, insanın bu dünyaya yönelmesini ayıplamayan bir yapıda olduğunu göstermektedir. Yine Zerdüşt öğretisi bireyselliği, her bireyin üzerine düşeni yaparak toplumsal olana hizmet etmesi şeklinde tarif etmektedir.⁶¹

Zerdüşt ve öğretisinin fiziki dünya ile ilgilenmesi, insan ve doğa arasında kurduğu bağ üzerinden kendisini göstermiştir. *Avesta*'da doğa, bütün öğeleriyle kutsanmakta ve övgülerle dile getirilmektedir. Zerdüşt öğretilerine göre insan, doğadaki diğer canlılar gibi doğanın bir parçasıdır. Fakat insan, düşünce gücü ve aklı ile doğanın, hayatın sahibidir. İnsan bu gücüyle doğanın kanunlarını anlamakta ve hayata yön vermektedir. İnsan, yaratıcının yer yüzündeki tecellisi olarak doğadaki ve insanın toplumsal yaşamındaki yaratımı sürdürmektedir. İnsan; doğru düşünce, doğru söz ve doğru eylem ile Ahura Mazda yolunda bu amaca hizmet etmektedir. Ayrıca Zerdüşt'e göre yaşamı var eden enerji, uygun şartların olduğu her yerde var olur ve ebedi bir yapıdadır. Üzerinde yaşadığımız dünyanın ve insanların yok olması, yaşam enerjisinin değişmesinden başka bir şey değildir.⁶²

1.1. Avrupa'ya Yansımaları

İran edebiyatında büyük bir yere sahip olan Zerdüşt ve öğretisi, efsanevi bir karaktere ve yapıya ulaşmıştır. Özellikle Pehlevice metinler bu durumun oluşmasında büyük bir rol oynamıştır. Helenistik dünyada Zerdüşt, örnek din adamı anlamına gelen Magus olarak yüceltilmiştir. İtalyan Rönesansı'nın filozoflarınca da Zerdüşt, Magus sıfatıyla ele alınmıştır.⁶³ Zerdüşt ve *Avesta* ile ilgili birçok seyyahın notları bulunmaktadır. Meşhur seyyah Marco Polo 1272 yılında, İranlı Zerdüştilerin merkezi olarak kabul edilen Yezd'i ziyaret etmiş ve eserlerinde Zerdüştlüğe yer vermiştir. Bu ziyaret Avrupalıların Zerdüştlük ile ilk teması olarak kabul edilmektedir. 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar Pietro Della Valle, V.A. Zhukovsky, N.V. Khanikov

⁵⁵ Meçin, *Zerdüştlüğün Temel Öğretileri*, 106.

⁵⁶ Meçin, *Zerdüştlüğün Temel Öğretileri*, 106.

⁵⁷ Rezi, *Zerdüşt*, 39.

⁵⁸ Meçin, *Zerdüştlüğün Temel Öğretileri*, 78.

⁵⁹ Meçin, *Zerdüştlüğün Temel Öğretileri*, 147.

⁶⁰ Meçin, *Gatalar'a Göre Zerdüşt*, 86.

⁶¹ Meçin, *Zerdüştlüğün Temel Öğretileri*, 78.

⁶² Rezi, *Zerdüşt*, 45-48.

⁶³ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, 388.

gibi pek çok seyyah, tüccar ya da misyoner İran kentlerini ziyaret etmişler ve çalışmalarında Zerdüştlüğe yer vermişlerdir. Bu çalışmalar Batı'da ilgi ile karşılanmıştır.⁶⁴

Zerdüş ve öğretisinin Avrupa'da ciddi anlamda ilk yankısı Doğubilimci yazar Tomas Hyde'nin mevcut kaynaklardan hareketle İran edebiyatını irdelediği "Oxford 1700 basımlı, *De Vetere Religione Persarum*' adlı tek ciltlik" çalışması sayesinde olmuştur.⁶⁵ Bu çalışma, Paris'teki Doğu Dilleri okulu mezunu Fransız bilim insanı Anquetil Du Perron (1731-1805)'ün dikkatini çekmiştir. Anquetil Du Perron, 1754 yılından itibaren *Avesta* üzerinde çalışmalara başlamıştır.⁶⁶ 1771 yılında *The Zend Avesta* ismi ile *Avesta*'nın ilk Fransızca çevirisini yapan Anquetil Du Perron, Zerdüş'ü, öğretisini, kutsal kitabını ve ona inananların varlığını tereddütsüz bir şekilde ortaya koymuştur.⁶⁷ Anquetil Du Perron'un *Avesta* tercümesi, Doğu çalışmalarına ilgiyi arttırmış ama aynı zamanda Zerdüş ve öğretisi Avrupa kültürünü etkilemeye başlamıştır. Klender adlı bir araştırmacı, Anquetil Du Perron'un *Avesta* tercümesini ve *Avesta* üzerine çalışmalarını Almanca'ya çevirmiştir. Daha sonra *Avesta*'nın orijinalliği üzerine kendi çalışmalarını yayınlamıştır. *Avesta*'nın orijinalliği ile ilgili 1791 yılında Tychsen, *Avesta*'nın orijinal olduğu sonucuna vardığı çalışmasını Göttingen'de yayınlamıştır. Yine Silvester de Sasy, *Avesta*'nın orijinal olduğunu kanıtladığı kitabını, 1793 yılında Paris'te yayınlamıştır. Bu çalışmaların ortak özelliği, Anquetil Du Perron'un *Avesta* tercümesini hareket noktası olarak seçmeleridir. Bu çalışmaların dışında, "1872 yılında Berlin'de E. Rask'ın *About antiquity and authenticity of the Zend language and Zend Avesta*' (*Zend dili ve Zend Avesta'nın eskiliği ve orijinalliğine dair*)" eseri yayınlanmıştır. Bu çalışma, *Avesta* dilinin gramerini ele alan ilk çalışmadır.⁶⁸ *Avesta* ile ilgili önemli gelişmelerden bir tanesi de Alman Filolog Martin Haug'un Gatha'lar ile ilgili tespitidir. Haug'a göre, *Avesta*'nın en eski kısmı Gatha'lardır. Sadece Gatha'lar, Zerdüş'e atfedilebilir ve onun orijinal sözleri olarak kabul edilebilir. Haug bu düşüncelerini *Essays on the sacred language (Kutsal Dil Üzerine Makaleler)* adlı çalışmasında yayınlamıştır.⁶⁹ Haug'un Zerdüş ve öğretisi üzerine çalışmaları, daha önce düalist olarak kabul gören Zerdüşlük inancına monoteist bir yaklaşım getirmiştir. Bu yaklaşım felsefi olarak düalist kabul edilen Zerdüşlüğün teolojik anlamda monoteist olduğu yorumlarını uzun süre savunulur kılmıştır.⁷⁰

19. yüzyılın ikinci yarısında K. Geldner, *Avesta*'nın doğrulanmış metinlerini derleyerek üç ciltlik bir çalışma yayınlamıştır. Bu çalışma birçok eleştirinin ve doğrulanmış metinlerin bir sonucudur.⁷¹ Yine bu dönemde, West'in Pehlevice araştırmaları ve Darmesteter'in eserleri önemli çalışmalardır. Bu çalışmaları da kapsayan Maks Muller'in 49 ciltlik *Doğunun Kutsal Kitapları (1879-1904)* dizisi, *Avesta* ile ilgili önemli bir külliyatın oluşmasını sağlamıştır.⁷²

Tüm bu çalışmalar ve daha fazlası Zerdüş ve öğretisinin Avrupa, Amerika ve Asya'da ilgi ile takip edilmesinin önünü açmıştır. En çok ilgiyi Almanya'da gören Zerdüş ve öğretisi, Fransa ve İngiltere'de de etkisini göstermiştir.⁷³ Daha önce de felsefi çalışmalara konu olan Zerdüş ve öğretisi, 19. yüzyıldan itibaren birçok yazarın ve filozofun eserlerinde yer edinmeye başlamıştır.

⁶⁴ Keskin, *Avesta*, 24.

⁶⁵ Tıgılı, *Zerdüş, Hayatı ve Öğretisi*, 37.

⁶⁶ Keskin, *Avesta*, 24-25.

⁶⁷ Rezi, *Zerdüş*, 12.

⁶⁸ Keskin, *Avesta*, 25.

⁶⁹ Keskin, *Avesta*, 25-26; Tıgılı, *Zerdüş, Hayatı ve Öğretisi*, 37-38.

⁷⁰ Tıgılı, *Zerdüş, Hayatı ve Öğretisi*, 38.

⁷¹ Rezi, *Zerdüş*, 12.

⁷² Keskin, *Avesta*, 27.

⁷³ Rezi, *Zerdüş*, 13.

P. Beyl ve G. Ritter gibi yazarların eserleri bu duruma örnek verilebilir. Ayrıca Alman idealizminin en büyük temsilcilerinden Hegel'in *Avesta*'ya ilgi duyduğu ifade edilmektedir.⁷⁴ Goethe'nin *Faust (1806-1832)*⁷⁵ adlı eserinin Zerdüş'ün mitlerinin en güzel yansımalarını içerdiği yorumları yapılmaktadır.⁷⁶ Hatta Schopenhauer'un Hint felsefesi etkisinde kalarak *Avesta*'yı yeniden ele aldığı yine Nietzsche'nin *Böyle Söyledi Zerdüş* eseriyle Zerdüşlüğün yeni bir yorumunu yapmaya çalıştığı iddia edilmektedir.⁷⁷ Almanya'nın Göttingen Üniversitesi İran Çalışmaları Bölümü Direktörü Prof. Dr. Philip G. Kreyenbroek bir röportajında Nietzsche'nin, kadim İran metinleri üzerine çalışan Friedrich Carl Andreas aracılığıyla Zerdüş ile tanıştığını söylemektedir. Nietzsche'nin Zerdüş'ten çok etkilendiğini ve bir eserini Zerdüş'e ithaf ettiğini de sözlerine eklemektedir.⁷⁸

Zerdüş ve Öğretisinin Batı Avrupa'ya yansımalarıyla ilgili yukarıdaki iddiaların bir kısmını da içerecek şekilde 1300'lü yıllardan günümüze kadar birçok eserin Zerdüş etkisiyle yazıldığını konu alan bir makale, *BBC Culture Dergi*'sinde Joobin Bekhrad imzasıyla yayımlanmıştır. Joobin'e göre, Zerdüşlüğün kitabı olarak bilinen *Ardâvîrâfnâme*'de⁷⁹ cennet ve cehenneme yolculuk ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmiştir. Dante'nin bu eserden yüzyıllar sonra kaleme aldığı *İlahi Komedya (1320)*⁸⁰ adlı eserinde de cennet ve cehennemin tasviri benzer şekilde yapılmıştır. Joobin'e göre 10. yüzyılda son şeklini alan *Ardâvîrâfnâme*'den Dante'nin etkilenmiş olması imkân dahilindedir. Joobin'in dikkat çektiği diğer bir kişi de Fransız Aydınlanma filozoflarından Voltaire'dir. Ona göre Voltaire, İran kültüründen etkilenmiş ve *Zadig (1747)*⁸¹ adlı eserinde, Zerdüş inancına mensup bir Pers kahramanına yer vermiştir. Joobin, Goethe'nin *Doğu Batı Divanı (1814)*⁸² adlı eserinin bir kısmında Zerdüşlüğü konu aldığını ve bu eserini de İranlı şair Hafız'a ithaf ettiğini söylemektedir. Joobin'in iddiaları bunlarla sınırlı değildir. İrlandalı şair ve filozof Thomas Moore'un da oryantal bir aşk hikayesini anlatan *Lalla Rookh (1817)* adlı eserinde, Zerdüşlerin kaderine ağıt yaktığını ifade etmektedir. Mozart'ın *Sihirli Flüt (1791)* bestesine de dikkat çeken Joobin, bu eserdeki ateş ve suyla sınıanma, aydınlık ve karanlık, akıl ve iyilik arayışı gibi temaların Zerdüşlüğü çağrıştıran temalardan esintiler olduğunu söylemektedir. Son olarak Joobin, günümüzdeki bazı filmlerin ve müzik gruplarının da Zerdüş'ü çağrıştıran motiflerden yararlandığını örneklerle göstermektedir.⁸³

⁷⁴ Keskin, *Avesta*, 25.

⁷⁵ Johann Wolfgang von Goethe, *Faust*, çev. Sadi Irmak (İstanbul: İstanbul Kitabevi, 1973).

⁷⁶ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, 388.

⁷⁷ Korkmaz, *Zerdüş Dini İran Mitolojisi*, 49.

⁷⁸ Muhammed Burhan, "Alman filozof Nietzsche, Zerdüş'ü "ahlaklı" olarak tanımlıyor", *Mehr News Agency* (12 Eylül 2018).

⁷⁹ "Sasaniler döneminde Pehlevîce yazılan ve 'miracname' türüne giren bir eser olan *Ardâvîrâfnâme*'nin yazarı, Zerdüş'te bir din adamı olan *Ardâvîrâf* veya kısaca *Vîrâf*'tir. Zerdüş'te din adamları olan mübedler, öbür dünyaya yapılacak ruhanî bir yolculuğa kimin daha layık olduğuna dair yaptıkları bir toplantıda ve çekilen kurada hiç günah işlemediğine inanılan *Ardâvîrâf* seçilir. Buna göre *Ardâvîrâf* öbür dünyaya gidecek; daha önce ölüp oraya gidenlerin Cennet, Cehennem, Araf, Terazi ve Sırat Köprüsü karşısındaki mevcut durumlarını yerinde görecektir ve dünyaya döndüğünde bunları hemen yazdıracaktır. *Ardâvîrâf* bu bağlamda yedi gün yedi gece boyunca *Surûş* ve *Âzer İzed* adlı iki meleğin refakatinde öbür dünyaya yaptığı ruhanî yolculukta buradakilerin ahvalini yerinde görür ve yedinci gün Ahura Mazda'nın da hitabına mazhar olur. Ahura Mazda bu ruhanî âlemde gördüklerini dünyaya dönüştürüp dünyalılara anlatmasını istediği için *Ardâvîrâf* dünyaya döner dönmez ahrette gördüklerini bilge bir yazara yazdırır ve böylece *Ardâvîrâfnâme* ortaya çıkar." Bk. Yıldırım, *Zerdüş'te ve İslamî Kaynaklara Göre Zerdüş Avesta ve Temel Öğretileri*, 169.

⁸⁰ Dante Alighieri, *İlahi Komedya*, çev. Rekin Teksoy (İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 2011).

⁸¹ Voltaire, *Zadig*, çev. Hasan Fehmi Nemli (İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2015).

⁸² Johann Wolfgang von Goethe, *Doğu-Batı Divanı*, çev. Bayram Yılmaz (İstanbul: İyiyadam Yayınları, 2000).

⁸³ Joobin Bekhrad, "Batıya esin veren esrarengiz doğu dini", *BBC News Türkçe* (4 Ekim 2017).

Zerdüşt ve öğretisinin Avrupa'ya yansımalarını açığa çıkarmak adına Joobin'in iddia ettiği eserlerin bir kısmını incelemekte ve bu eserlerin Zerdüşt ve öğretisinden ne şekilde yararlandığını ortaya çıkarmakta fayda vardır. Joobin'in *Erdâvîrâfnâme* ile Dante'nin *İlahi Komedyâ* adlı eseri arasındaki ilişkiye dair iddiası incelendiğinde, hiç de haksız olmadığı anlaşılmaktadır. Deniz Şensoy, *İlahi Komedyâ ve Erdâvîrâfnâme'nin Karşılaştırılması* adlı yüksek lisans tez çalışmasında bu iddiaya da yer vermiştir. Şensoy, çalışmasının neticesinde iki eserin arasında on yüzyıl olmasına rağmen benzer konuları işlemiş olmalarını dikkat çekici bulmaktadır. Ona göre iki eser de ait oldukları inancı merkeze alarak Cennet, Cehennem ve A'râf konularını işlemeleri bakımından ortaktır.⁸⁴ Şensoy, *Erdâvîrâfnâme* ve *İlahi Komedyâ*'nın kutsal kitaplarıyla ilişkisinde ise *Erdâvîrâfnâme*'nin, *Avesta* ve öğretisine bağlı bir tarzda yazıldığına dikkat çekmektedir. Fakat yine de verilen cezalar açısından kutsal kitaptan sapıldığını da tespitlerine eklemektedir. *İlahi Komedyâ*'da ise sadece öte dünyanın konu alınmadığını, çalışmanın mitoloji, tarih, edebiyat ve dinsel kimlik gibi konuları da işlediğini vurgulamaktadır. *İlahi Komedyâ*'nın kendisinden önce yazılan eserlerden beslenerek din ve dindeki yozlaşmayı "felsefe, edebiyat, tarih, teoloji, mitoloji, o dönem İtalya'sının içinde bulunduğu durum ve evrensel ahlak öğretileri" de dikkate alarak ortaya konulan bir çalışma olduğu sonucu ile de çalışmasını tamamlamaktadır.⁸⁵ *Erdâvîrâfnâme* ve *İlahi Komedyâ* arasındaki ilişki bu çalışma ile sınırlı değildir. Kadri Yıldırım'ın, *Zerdüştî ve İslâmî Kaynaklara göre Zerdüşt Avesta ve Temel Öğretileri*⁸⁶ adlı kitabının Dante'nin "*İlahî Komedyâ*"sı Üzerinde "*Ardâvîrâfnâme*"nin Etkisi konu başlığında, *Ardâvîrâfnâme* ile *İlahî Komedyâ*'da geçen Cennet, Cehennem ve A'râf tasvirleri arasındaki benzerliklere dikkat çekmiştir. Yıldırım'a göre *İlahi Komedyâ*'dan en az bin yıl önce yazılmış olan *Ardâvîrâfnâme*'den Dante'nin etkilendiği apaçıktır.⁸⁷ Söz konusu iki eser arasındaki ilişkiye dikkat çeken çalışmalardan bir diğeri de Nimet Yıldırım tarafından *Ardâvîrâfnâme*'nin Türkçe'ye çevrilmesinden sonra Murat Bardakçı tarafından yapılmıştır. Bardakçı'nın *Dante'nin 'İlâhî Komedyâ'sına İlham Veren Cennet ve Cehennem Günlüğü* konu başlıklı yazısı, Zerdüşt ve Öğretisi ile ilgili tanıtıcı bir girişten sonra *Ardâvîrâfnâme* ve *İlahi Komedyâ* arasındaki ilişkiye dair tartışmayı şöyle ifade etmektedir:

Ardâvîrâf'ın eseri, asırlar boyunca hem İslam, hem de Batı dünyasında tartışma konusu oldu. Zerdüşt inancının yüksek rütbeli din adamı Ardâ Vîrâf, öteki âleme yaptığı yolculuğa Çekâ Dâitî dağından ve Çinvâd köprüsünden başlıyordu. Zerdüşt'lük'te önemli yeri olan Çinvâd ile İslamiyet'teki Sırat Köprüsü arasındaki benzerlik hakkında asırlar boyunca çok sayıda eser yazıldı. Ama, asıl tartışma *Ardâvîrâfnâme* ile 1265 ile 1321 seneleri arasında yaşamış olan Dante'nin *İlâhî Komedyâ*'sının mukayesesi konusunda çıktı, zira her iki eserde de birbirine çok yakın ifadeler vardı. Meselâ, Ardâ Vîrâf'ın sözünü ettiği "ârâf" yani günahları ile sevapları eşit olanların bekletildiği mekân ile Dante'nin aynı anlama gelen "purgatorio"su, kurulu oldukları yerler ve sâkinleri bakımından birbirlerine çok benziyorlardı. Dante, *Ardâvîrâfnâme*'de anlatılan her üç mekânı yani ârâfı, cenneti ve cehennemi çok daha geniş ve teferruatlı bir şekilde ele alıyordu ama cennetin bazı bölümleri ile tanrıya mahsus katın aydınlığından söz eden cümleler her iki eserde de neredeyse aynı gibi idi.⁸⁸

Tüm bu bilgiler dikkate alındığında Joobin'in *Ardâvîrâfnâme* ile Dante'nin *İlahi Komedyâ* adlı eseri arasındaki ilişkiye dair iddiasında haklı olduğu sonucuna ulaşılabilir. Joobin'in,

⁸⁴ Şensoy, *İlahi Komedyâ ile Erdâvîrâfnâme'nin Karşılaştırılması*, 85.

⁸⁵ Şensoy, *İlahi Komedyâ ile Erdâvîrâfnâme'nin Karşılaştırılması*, 85–86.

⁸⁶ Yıldırım, *Zerdüştî ve İslâmî Kaynaklara Göre Zerdüşt Avesta ve Temel Öğretileri*.

⁸⁷ Yıldırım, *Zerdüştî ve İslâmî Kaynaklara Göre Zerdüşt Avesta ve Temel Öğretileri*, 175.

⁸⁸ Murat Bardakçı, "Dante'nin 'İlâhî Komedyâ'sına ilham veren cennet ve cehennem günlüğü", *Habertürk* (24 Temmuz 2011).

Voltaire'in *Zadig* adlı eserine dair iddiası incelendiğinde, iddiasında haklı olduğu görülecektir. *Zadig*⁸⁹ eserinin Türkçe tercümesini yapan Hasan Fehmi Nemli, eserde Zerdüşt isminin geçtiği yere "Zerdüşt üzerine, Voltaire'in başvuru kaynağı, Hyde'in *Historia Religionis Veterum Persarum* (1700) adlı kitabıdır." notunu düşmüştür.⁹⁰ Eserin girişinde baş kahraman Zadig ve onun Zerdüştü kişiliği şöyle anlatılmaktadır:

Kral Moabdar zamanında, Babil' de Zadig adında, doğuştan iyi nitelikleri eğitimle daha da gelişmiş bir genç vardı. (...) Zerdüşt'ün ilk kitabından özsaygının havayla şişirilmiş bir balon olduğunu ve iğne batırıldığında patlama sesinden başka bir şey çıkmayacağını öğrenmişti. Zadig, özellikle de kadınları hor görmez ve onları fethetmekte zorluk çekmeyişiyle övünmezdi. Eli açtı, yüce gönüllüydü; Zerdüşt'ün "Sen yerken, yemeleri için köpeklere de bir şeyler ver, isterse seni ısırırlar," öğütüne uyararak, nankörleri minnet altında bırakmaktan çekinmezdi. Bir insanın olabileceği kadar bilgeydi, çünkü bilgilerle birlikte yaşamaya çalışırdı.⁹¹

Eserin girişinden de anlaşıldığı gibi Voltaire, *Zadig* adlı eserinde Zerdüşt öğretisini benimsemiş bir baş karakter inşa etmiştir.

Goethe'nin *Doğu-Batı Divanı* adlı eseri incelendiğinde Joobin'in bu konuda da haklı olduğu görülecektir. Eser Türkçeye, *Batı-Doğu Divanı* ve *Doğu-Batı Divanı* şeklinde iki farklı isimle çevrilmiştir. *Doğu-Batı Divanı* şeklinde çeviriyi yapan Bayram Yılmaz, eserin önsözünde Goethe'nin, İranlı Şair Hafız ile temasına şu sözlerle yer vermektedir:

Avusturya'lı şarkiyatçı ve saray mütercimi Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall (1774-1856), Doğu'ya taalluk eden çalışmalar içindeydi. Bu meyanda, İran'lı şâir Muhammed Şemseddin Hâfız (tahminen 1300-1389)'ın Divânı'nı Almanca'ya tercüme ederek 1812/13 yıllarında yayınladı. Divân'ın sadece mukaddime kısmını okumak bile, Goethe'nin Doğu'lu şâirin hayatı ve şahsiyeti hakkında en sıcak ilgiyi duymasına kâfi gelmişti. Çünkü, Hâfız ile kendisinde aynı aşk ve şevki, aynı sadeliği, aynı ateşin tabiatı, aynı heyecanı, aynı mertliği ve aynı rindâne edayı bulmuştu. Doğu'ya yönelik bu kültür seferberliği esnasında o da Hâfız'ın Divânı'na benzer bir Divân husule getirmeye teşebbüs etti ve Divân'da "Hâtem" ismiyle yer aldı.⁹²

Goethe'nin *Doğu-Batı Divanı* adlı eserinin Persler Bahsi kısmındaki şiirler incelendiğinde, Joobin'in iddia ettiği gibi Zerdüşt ve öğretisi ile ilgili birçok konunun burada övgüler içinde geçtiği görülecektir:

Hemen uzatır yeni doğan mâsum ellerini
Güneşe çevrildiğinde. Ruhu ve bedeni
Takdis edilir ateşgedenin hararetinde
Duyulacakmış böylece her sabahın rahmeti.⁹³

⁸⁹ "Bilindiği gibi, Voltaire, kahramanının adını ilkin Memnon koymuştu. Zadig adının kaynağının Sadi veya Saad'ın yanı sıra Chec Zade'nin *Pers Sultanının Öyküsü* adlı kitabındaki "Büyük Seyis Saadyk'in Öyküsü" olabileceği de ileri sürülmüştür. Saadyk (Sadık), Arapça'da doğru sözlü, doğru, gerçek anlamına; Zadig, İbranice'de hak bilir anlamına gelmektedir. Voltaire, 1727'de Westminster'de Haendel'in Kral'dan alınma Papaz Zadog başlıklı bir Motet'sini duymuş olmalıdır. Bu çeşitli kaynaklar birbirlerini dışlamamaktadır." Bk. Voltaire, *Micromegas ve Diğer Hikayeler*, çev. Hasan Fehmi Nemli (İstanbul: Helikopter, 2012), 156.

⁹⁰ Voltaire, *Micromegas ve Diğer Hikayeler*, 159.

⁹¹ Voltaire, *Micromegas ve Diğer Hikayeler*, 159.

⁹² Goethe, *Doğu-Batı Divanı*, 10-11.

⁹³ Goethe, *Doğu-Batı Divanı*, 264.

Zerdüş ve öğretisinde, doğanın korunması ve yaşanılır hale getirilmesinin önemli olduğuna hatta ibadet olduğuna değinmiştik. Aşağıdaki dördlüklerde, Goethe'nin bu hususa vurgu yaptığı görülecektir:

Toprak değil gergef işlemişsiniz sanki, pırıl pırıl
Tarlalar. Güneş de bu emek karşısında parıl parıl
Parıldar. Muhtemel, sıra sıra dikilmiştir ağaçlarınız
Çünkü, nizam içinde dikilenler gelişir fâsılasız.

Ne mutlu size, toprağınız tertemiz, suyunuz berrak,
Baksanıza, Güneş de havayı severek ısıtacak;
Çalışkanlığınız yükseltti sizi, gıpta edilecek seviyeye
Mâlûm, çalışkanlık refaha erdirir, olur hayra vesile.⁹⁴

Aşağıdaki dördlükte ise Goethe, Zerdüş öğretisindeki gibi ateşin önemini vurgulamaktadır:

Ateşin yandığı yerde neşve belirir,
Geceler gündüze döner, oynar nesiller;
Ortadaki ateşin hararetinden
Hayvanlar, bitkiler özsularıyla pişer.⁹⁵

Goethe'nin Persler Bahsi konu başlıklı şiiri gerek yukarıda sunduğumuz kesitlerde gerekse bütünlüğü itibariyle Zerdüş ve öğretisini övgüler içinde sunduğu sonucuna ulaşılabilir. Burada Goethe'nin Zerdüş ve öğretisine dair ilgisine dikkat çekmişken Eliade'nin, Goethe'nin *Faust* adlı eserini "Zerdüş'ün mitlerinin en güzel yorumlaması" olarak ele almasını da incelemekte yarar vardır. Goethe'nin *Faust* eserinde Mefistofeles, başkalarına tuzak kuran şeytani bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı şekilde Zerdüş ve öğretisinde de Ahura Mazda'nın şeytanlaştırılmış düşmanı ve rakibi olan Ehrimen ile karşılaşmaktayız. Zerdüş ve öğretisinde Ahura Mazda, bilgelik ve iyiliğin savunucusu iken Ehrimen ise cahilliğin ve kötülüğün koruyucusudur. Benzer şekilde *Faust* eserinde, Faust karakteri bilgelik ve iyilik sıfatları ile ön plana çıkmakta Mefistofeles ise Faust'a tuzaklar kurmakta, ona türlü oyunlar oynamakta ve onu kötü olana sevk etmeye çalışmaktadır. Buradan hareketle de Zerdüş ve öğretisinin iyilik ve kötülüğün mücadele alanı olan ikili doğasının Goethe tarafından *Faust* eserinde, Faust ve Mefistofeles karakterlerinde kullanıldığı sonucuna varılabilir.⁹⁶

Zerdüş ve öğretisine dair tüm bu çalışmalar ışığında, Avrupa'nın hem araştırma ve inceleme anlamında hem de bu araştırma ve incelemelerin sanatsal çalışmaların temalarına dönüşmesi anlamında, Zerdüş ve öğretisinden etkilendiğini söylemek mümkündür.

1.2. Nietzsche'nin Zerdüş ve Öğretisiyle Teması: Nietzsche'nin Zerdüş'ü

Nietzsche'nin Zerdüş ve öğretisiyle temasına ilişkin araştırmalara baktığımızda, Jung'un bu konuda ulaştığı bazı bilgiler ve değerlendirmeler dikkat çekicidir. Jung'a göre Nietzsche, küçük yaşta iken Zerdüş'ü rüyasında gördüğünü, kız kardeşi Elizabeth'e anlatmıştır. Ayrıca Nietzsche'nin Leipzig'de öğrenci olduğu yıllarda, Mazdaznan adında İran kökenli bir tarikat ile ilişkisine dair bilgiler olduğuna dikkat çekmiştir. Fakat bu tarikatın tam olarak Zerdüş ve öğretisini temsil edemeyeceğini, Nietzsche'nin de böyle bir tarikat üzerinden Zerdüş'ü çalışmasının ana karakteri yapacak düzeyde etkilenemeyeceğini ifade etmektedir. Jung,

⁹⁴ Goethe, *Doğu-Batı Divânı*, 264.

⁹⁵ Goethe, *Doğu-Batı Divânı*, 266.

⁹⁶ Melanie Christina Mohr, "Goethe and Zoroastrianism : The eternal battle between good and evil - Qantara.de" (E-Posta 8/11/2021) (Erişim 11 Ağustos 2021).

Nietzsche'nin çok okuyan ve birçok alanda birçok şey öğrenen biri olduğunu söyler. Ona göre Nietzsche'nin yaşadığı dönemde, *Avesta*'nın büyük bir bölümünün çevrilmiş olması, onun bu konuda özel çalışmalar yapmış olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Jung, Nietzsche'nin Zerdüşt ve öğretisinin ana kaynağı olan *Avesta* ile tanışmış olduğu kanaatindedir.⁹⁷ Jung'un bu kanaatini Zerdüşt ve öğretisinin Avrupa'ya yansımalarını ortaya koyarken ulaştığımız sonuçlarla da desteklemek mümkündür. Özellikle Dante'nin *Ardâvîrâfnâme*, Voltaire'in *Zadig*, Goethe'nin *Faust* ve *Doğu Batı Divanı* adlı eserlerinin Zerdüşt ve öğretisini ne şekilde yansıttıklarına dikkat çekmiştik. Bu eserlerin yazarlarından Goethe'nin, Nietzsche'nin düşün dünyasında yeri tartışmasıdır. Scholpforta gibi Goethe'nin düşün dünyasını yansıtan bir okuldan mezun olan ve Goethe'nin sözlerini kitaplarının önsözlerinde yazan Nietzsche'nin, Goethe'nin eserlerini okumamış olması imkansızdır. Zaten Nietzsche'nin birçok eserinde, özellikle Goethe'nin *Faust* eserinden çokça alıntılar bulmak mümkündür. Yine Nietzsche'nin Sorrento'da kaldığı dönemde, Voltaire'in *Zadig* eserini arkadaşlarıyla birlikte okuduğunu ve bu eserin onu etkilediğini bilinmektedir.⁹⁸ Bu tespitler dışında, Zerdüşt ve öğretisinin eski Hint inanışlarıyla ilişkisi düşünüldüğünde ve 'Schopenhauer'ın da eski Hint felsefesinden ilham aldığı' tespitleri dikkate alındığında, Nietzsche'nin Schopenhauer aracılığıyla da Zerdüşt ve öğretisi ile temasa girdiği iddia edilebilir.⁹⁹

Son tahlilde söyleyebiliriz ki hem Nietzsche'nin yaşadığı dönem hem de onun hayatında önemli yeri olan düşünürler ve onlara dair okumalar, Nietzsche'nin Zerdüşt ve öğretisiyle tanışmasına imkân tanımıştır. Fakat Nietzsche'nin Zerdüşt ve öğretisiyle tanışmış olması, onun felsefesinde Zerdüşt karakterini hem tarihsel hem de kurgusal boyutta neden tercih ettiği sorusuna yeterli bir cevap değildir. O halde Nietzsche'nin Zerdüşt karakterini kullandığı ilk yerden başlayarak onun bu karakteri kullanmadaki amacını ortaya koymak yerinde olacaktır.

Nietzsche ilk defa 1882 yılında yayınlanan *Şen Bilim* eserinde Zerdüşt ismini, tarihsel Zerdüşt karakterine uygun bir kimlikle kullanmaktadır:

Zerdüşt otuzuna geldiğinde evinden, Urmi gölünden ayrılıp dağlara gitti. Orada ruhunu yalnızlığını yaşadı, on yıl boyunca bundan yorulmadı. Ama sonunda yüreği değişti- bir sabah, gün doğarken kalktı, güneşin önüne adım atıp ona şunları söyledi:

"Sen büyük yıldız, parladıkların olmasa senin mutluluğuna ne olurdu? Dört yıldır inime tırmanıyorsun. Ben olmasaydım, yılanım, kartalım olmasaydı ışığından, yolculuğundan usanırdın. Ama biz her günün eşiğinde seni bekledik, senden taşanları aldık, bunun için seni kutsadık. Bak, gör kendi bilgeliğim hasta etti beni, çok fazla bal toplayan bir arı gibi, onu almaya uzanan eller gerek bana. Armağan vermek, dağıtmak istiyorum ta ki bir kez daha akli başında olanlar budalalıklarından, yoksullar zenginliklerinden memnun olasıya. Bunun için derinlere inmeliyim, senin gibi ey aşırı varlıklı yıldız, senin akşamları denizin arkasına giderken, ışığını yer altı dünyasına götürürken yaptığın gibi. İnmek istediğim insanların dediği gibi, batmalıyım ben de, sen nasıl batıyorsan. Fazla büyük bir mutluluğa bile kıskanmadan bakabilen dingin göz, kutsa beni öyleyse. İçindeki su, altına dönüşüp akabilsin

⁹⁷ Carl Gustav Jung, *Nietzsche'nin Zerdüşt'ü Üzerine Seminerler*, çev. Turgut Berkes (İstanbul: Alfa Yayınevi, 2019), 27-28.

⁹⁸ Nietzsche'nin Sorrento yolculuğunda yer alan Malwida'nın kaleme aldığı mektupta, Sorrento'da zamanın nasıl geçirildiği ile ilgili şu ifadeler yer alır: "Akşam, eve döndüğümüzde, Ree bize yemekten önce bir, yemekten sonra bir saat boyunca kitap okuyordu. Saat 9'de uyumaya gidiyorduk. Şimdilerde Voltaire'den *Zadig* ve *XIV. Louis'nin Yüzyılı*'ni okuyoruz ve mest olmuş durumdayız. Özellikle Nietzsche ve Ree eski Fransız Edebiyatının ateşli hayranlarından." Bk. Paolo D'Iorio, *Nietzsche'nin Sorrento Yolculuğu*, çev. Burcu Bilgiç (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 43.

⁹⁹ Korkmaz, *Zerdüşt Dini İran Mitolojisi*, 49.

diye, senin esrimenin yansımaları her yere taşıyabilirsin diye taşımak isteyen bu kabı kutsa. Bak, gör bu kap gene boşalmak istiyor. Zerdüşt yeniden insan olmak istiyor. - Böylece Zerdüşt batmaya başladı.”¹⁰⁰

Daha sonra Nietzsche'nin *Böyle Söyledi Zerdüşt* eserinin başlangıç kısmında yer alacak olan bu pasaj, hatırlanacağı üzere Zerdüşt peygamberin *Avesta*'dan aktarılan yaşam öyküsüyle örtüşmektedir. Zerdüşt peygamberin yurdunu terk etmesi ve dağa çekilmesiyle Nietzsche'nin 1881 yılında kaldığı Sils Maria köyü arasında bir benzerlik kurulabilir. Sils Maria bir dağ köyüdür ve yakınlarında Silvaplana Gölü bulunmaktadır. Nietzsche, *Böyle Söyledi Zerdüşt* eserindeki Zerdüşt kurgusunun ilk burada aklına geldiğini söylemektedir:

Zerdüşt'ün öyküsünü anlatmama geldi sıra. Yapıtın ana düşünüyü olan bengi-dönüş düşüncesi, erişilebilecek o en yüksek olumlama ilkesi, 1881 yılı Ağustos'una rastlar: Bir kâğıt parçasına karalanmıştır, altında şu yazılıdır: “İnsan ve zamanın altı bin ayak ötesinde”. O gün Silvaplana Gölü kıyısındaki ormanlarda yürüyordum; Surlei yakınlarında, piramid biçimi yükselen kocaman bir kayanın dibinde mola verdim. Bu düşünce orada geldi bana.¹⁰¹

Nietzsche'nin *Şen Bilim* eserinin 'Prens Vogelfrei'in Şarkıları' başlıklı ekinde yer alan Sils Maria başlıklı şiir de onun bu iddiasını güçlendirmektedir:

Oturdum burda, bekleyip durdum boş yere
iyinin kötünün ötesinde
kimi ışık kimi gölge ikisi de oyun işte
bütün göl, bütün öğle, bütün zaman amaçsız
o anda arkadaş (Freundin, bayan arkadaş) ansızın bir iki oldu
Zerdüşt önümde yürümeğe başladı.¹⁰²

Nietzsche, “...sanki benim ilkemi, yani gerçekten bir diyeceği olan şeyin ‘her ne olursa olsun’ ortaya çıkacağını kanıtlamak ister gibi, o kış, o güç koşullar içinde ortaya çıktı Zerdüşt’üm.” sözleriyle sağlık sorunlarıyla boğuştuğu, karlı ve yağmurlu bir kışta Zerdüşt karakterinin belirlediğine dikkat çekmektedir. Hatta Nietzsche Zerdüşt kurgusunu birazda mistik bir boyuta, vahiy boyutuna taşıyacak şu sözleri sarf etmektedir: “en başta Zerdüşt’ün kendisi, kişiliği doğdu: daha doğrusu çullandı üstüme.”¹⁰³ Jackson’a göre Nietzsche'nin *Böyle Söyledi Zerdüşt* eserini yazmaya başladığı dönem, ailesi olarak gördüğü Lau Salome ve Paul Ree'yi kaybettiği bir dönemdir. Haliyle Nietzsche, derin yalnızlık içindedir. Zerdüşt karakteri de bu yalnızlığa uygun şekilde tasarlanmıştır ve insanların en yalnızıdır.¹⁰⁴ Nietzsche'nin ‘en yüksek olumlama ilkesi’ olarak da düşündüğü bengi-dönüş fikri, onun hem fiziksel hastalığıyla hem de düşünsel olarak düştüğü bunalımı aşma iradesini göstermesiyle Zerdüşt karakterinde ortaya çıkmıştır. Zerdüşt karakteri, onun bu iradesinin tezahürüdür. Peki bu karakter nasıl değerlendirilmelidir? Nietzsche bu soruya şöyle cevap vermektedir:

Bu kişiliği anlamak için, insan onun çıktığı fizyolojik koşulları, yani benim büyük sağlık dediğim şeyi iyice kavramış olmalıdır. Bu kavramı *Gaya Scienza*'da, beşinci kitabın son bölümünde yaptığımdan daha iyi, daha kişisel bir biçimde açıklayamam. Orada şöyle deniyor: “Biz yeniler, adsızlar, kötü anlaşılabilirler, biz, henüz karanlık bir geleceğin erken doğmuş çocukları, yeni amaçlar için yeni yollar gerek bize, yeni bir sağlık gerek, şimdiye dek olanlardan daha güçlü, daha açık göz, daha dayanıklı, daha atak, daha keyifli bir sağlık. Her

¹⁰⁰ Friedrich Nietzsche, *Şen Bilim, La Gaya Scienza*, çev. Levent Özşar (Bursa: Asa Kitabevi, 2003), 206.

¹⁰¹ Nietzsche, *Ecce Homo*, 83.

¹⁰² Nietzsche, *Şen Bilim*, 277.

¹⁰³ Nietzsche, *Ecce Homo*, 84-85.

¹⁰⁴ Jackson, *Nietzsche*, 92.

kim bugüne dek gelen değerlerin, dileklerin çevresini baştanbaşa dolaşıp görmek, bu ülküsel "Akdeniz" in kıyılarında yelken açmak için can atıyorsa, her kim ülkeler bulan, ele geçiren birinin, bir sanatçının, bir ermişin, bir yasa koyucusunun, bir bilgenin, bir bilginin, bir sofunun, eski çağda her şeyden el etek çekmiş tanrısal birinin neler duyduğunu içinde yaşayıp bilmek istiyorsa, ona en başta büyük sağlık gereklidir- bu da yetmez tek başına, insan onu her gün yeni baştan elde etmelidir, çünkü ondan her an geçilir, geçilmelidir de.¹⁰⁵

Heidegger'e göre öncelikle Zerdüş, bir halk hatibi ya da vaiz değildir. Eserin isminden de anlaşılacağı üzere bir müdafidir. Fakat o bir şeyleri önden söyleyen, birilerinin yararına söyleyen ve bir şeyler ortaya koyan bir müdafidir.¹⁰⁶ Zerdüş önden neyi ve kim için söylemektedir? Heidegger'e göre Nietzsche için yaşamın anlamı, insan da dahil bütün varolanların temel özelliği olan güç istencidir ve her şey güç istenci yoluyla var olur. Bu var olma hali de çember şeklinde, "(...) kendi kendine dönen ve böylece daima dönen aynıyı elde eden halkanın işaretidir." Zerdüş de bu pozisyona uygun olarak "kendisini bütün varolanların güç istenci olduğu -kendi yaratması ve çarpışması içinde acı çeken ve böylece kendisini aynının bengi dönüşü içinde isteyen bir istenç- görüşünün savunucusu olarak sunmaktadır."¹⁰⁷ Zerdüş, bunu yaparken önceden gördüğü 'Üstinsan'ın özünü, görülebilir bir figüre yerleştirerek öğretmeye çalışmaktadır.¹⁰⁸ Nietzsche'nin 'Üstinsan'ı kimdir? Heidegger'e göre 'Üstinsan'; "her şeyden önce şimdiye kadarki insanı, çoktan vadesi dolmuş olan kendi özüne götürmek ve onu sıkı bir şekilde bu öze yerleştirmek için aşandır."¹⁰⁹ Haliyle Zerdüş 'Üstinsan' değildir, onu öğretmeye çalışan bir öğretmendir. "Diğer taraftan Nietzsche, Zerdüş değil; aksine Zerdüş'ün özünü bütünüyle düşünmeyi denemek için soru soran kimsedir."¹¹⁰ Heidegger'e göre Nietzsche'nin Zerdüş'ü; kendisini, kendi özünün zemininde zorunlu olarak anlatır.¹¹¹ Zerdüş'ün bunu nasıl yaptığını ise Heidegger şöyle ifade etmektedir:

Bu "o zaman" ve "eskiden" in, gelecek ve geçmiş'in tıpkı "bugün" gibi olduğudur. Ama bugün, geçmiş olan ve gelecek olan gibidir. Zamanın bu üç evresi, aralıksız süren tek bir şimdiki zaman içinde aynı olarak aynıda birbirlerine yaklaşırlar. Metafizik bu sürekli şimdi'yi, bengilik olarak adlandırır. Nietzsche de zamanın bu üç evresini sürekli şimdi olarak, bengilik'ten hareketle düşünür. Ama onun için süreklilik, durmadan değil, aksine aynının dönüşünden meydana gelir. Zerdüş kendi ruhuna bu sözcükleri söylemeyi öğretirken, aynının bengi gelişinin öğretmenidir. Bu geliş neşeli-acı çeken bir yaşamın bitmez tükenmez bolluğudur. Bu bolluk, "Büyük Özlem" in, aynının bengi gelişinin öğretmenini götürdüğü yerdir.¹¹²

Heidegger'e göre Zerdüş'ün Üstinsan ve bengi gelişin öğretmeni olmasını iki ayrı şeyin öğretmeni olması olarak düşünmemek gerekir. Çünkü bu iki öğreti, aynı çemberde yer almaktadır. "Bu dönme aracılığıyla öğreti, var olanın varlığını aynının bengi dönüşü olarak ortaya çıkaran çemberde olana yani oluşta kalanı/sürüp gideni tutana karşılık gelir."¹¹³ Heidegger için metafizik bir düşünme hali olan bu durum "(...) Zerdüş'ün 'Büyük Özlem'nin arzuladığı bu aşırı bolluk, aynının bengi dönüşündeki güç istencinin olmak istediği oluşun

¹⁰⁵ Nietzsche, *Ecce Homo*, 85-86.

¹⁰⁶ Martin Heidegger, "Nietzsche'nin Zerdüş'ü Kimdir?", çev. Engin Yurt - Erdal Yıldız, Armağanın Fenomenolojisi, ed. Engin Yurt - Erdal Yıldız (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2021), 61-62.

¹⁰⁷ Martin Heidegger, "Nietzsche'nin Zerdüş'ü Kimdir?", 63.

¹⁰⁸ Martin Heidegger, "Nietzsche'nin Zerdüş'ü Kimdir?", 66.

¹⁰⁹ Martin Heidegger, "Nietzsche'nin Zerdüş'ü Kimdir?", 65.

¹¹⁰ Martin Heidegger, "Nietzsche'nin Zerdüş'ü Kimdir?", 67.

¹¹¹ Martin Heidegger, "Nietzsche'nin Zerdüş'ü Kimdir?", 68.

¹¹² Martin Heidegger, "Nietzsche'nin Zerdüş'ü Kimdir?", 68.

¹¹³ Martin Heidegger, "Nietzsche'nin Zerdüş'ü Kimdir?" 77.

bitmez tükenmez sürekliliğidir.” Ona göre Zerdüşt bir yönüyle Dionysos’un savunucusudur.¹¹⁴ Zerdüşt’ün Dionysos’un savunucusu olmasının sebebi de Dionysos’un Nietzsche’nin en derin düşüncelerinin yani metafiziğinin “yorumlanmasına ve deneyimlenmesine” karşılık gelmektedir.¹¹⁵

Sonuç olarak Heidegger’e göre Nietzsche, yaşamın anlamını güç istenciyle ifade etmekte bunu da aynının bengi dönüşü içinde, ‘Üstinsan’ formunda metafizik bir düşünüş olarak ortaya koymaktadır. Zerdüşt de bu metafizik düşünüşün savunuculuğunu yapmakta ve Nietzsche’nin ‘Büyük Özlem’ olarak tarif ettiği bu düşünüşün gerçekleşmesinin ortamını yaratmaktadır.

1965 yılında Gilles Deleuze *Nietzsche*¹¹⁶ başlığı ve ‘Bengi dönüş aynının tekrarı değil, olumlananın geri dönüşüdür.’ altbaşlığında kaleme aldığı eserinde, Nietzsche’nin Zerdüşt’ünün kim olduğu konusunda Heidegger’den farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Deleuze’a göre Zerdüşt, “saf olumlama; ama tam da olumsuzlamayı, olumlayanın ve yaratanın hizmetinde bir eylem, bir merci haline getirerek en yüksek derecesine taşıyan saf olumlama.” Burada olumlama istencin en yüksek gücü olarak yeryüzünün ve yaşamın olumlanmasıdır. Deleuze’un, Nihilizmin karşısına konumlandığı bu olumlama, Nihilizmin mahkûm ettiği çokluğa, oluşa bir vurgudur.¹¹⁷ Burada “Çok’un Biri ve Oluşun Varlığı olumlanır.” Burada olumlanan Dionysos oyunculuğunda tesadüfün zorunlu olarak olumlanmasıdır. “Gerçek oyuncu, tesadüf bir olumlama nesnesi haline getirir: Parçaları ve tesadüfün öğelerini olumlar; bu olumlama zar atımını yeniden kuran zorunlu sayı doğar.” Deleuze göre burada sergilenen ‘Bengi Dönüş’ün oyunudur. “Geri gelmek tam da oluşun varlığı, Çok’un biri, tesadüfün zorunluluğudur.” Bu durumda ‘Bengi Dönüş’ü, ‘aynının geri dönüşü’ şeklinde yorumlamamak gerekir. “Geri gelmek, yalnızca çeşitli olana, yalnızca Çok’a ve Oluşa ait olan Aynının orijinal biçimi olduğundan, geri gelen aynı değildir. Aynı olan geri gelmez, sadece, geri gelmek olmakta olanın aynısıdır.”¹¹⁸ Deleuze’a göre, Nietzsche’nin ‘Bengi Dönüş’ fikrini Doğu öğretilerinin ya da Antik Yunan ve Herakleitos’un görüşlerinin tekrarı olarak da düşünmemek gerekir:

Bir yılını boğaza dolar gibi Bengi Dönüşü Zerdüşt’ün ağızına dolmasının da tek anlamı, antik Zerdüşt karakterine, anlamayı en az bileceği şeyi yüklemiş olmasıdır. Nietzsche, Zerdüşt karakterine kendisinin oluşturamayacağı yeni kavramları gönüllü olarak sunarak, onu bir kinaye, daha doğrusu bir ters deyiş ve bir mecazı mürsel olarak aldığını açıklar.¹¹⁹

Deleuze’a göre ‘Bengi Dönüş’ü bir tekrar olarak düşüneceksek bu seçen, özgürleştiren ve seçici olan bir tekrardır. Aynı zamanda ‘Üstinsan’ı da kapsayan ve üreten bu tekrar, nihilizmi de dışarda bırakır. “Dönüşüm, insanda üretilen, ama üstinsanı üreten radikal bir öz değişimdir.” Burada üstinsan olumlanmış olanın bir araya gelmesinin ve “olanın en üstün biçimini ifade eder; seçici Varlığı temsil eden tipi, bu varlığın filizlenmesini ve özneliğini gösterir.” Dönüşüm bir taraftan “insanların sonuncusu ve batmak isteyen insan aracılığıyla insanda üretilir; ama bunların ötesinde insanın özünde bir yırtılma, bir biçim değiştirme olarak ortaya çıkar.” Fakat insanda üretildiği halde bu dönüşümü insan yaratmamıştır. “O, Dionysos ve Ariadne’nin meyvesidir.” Haliyle dönüşüm, iki soykütüğün ortaklaştığı yerde gerçekleşir. Burada Zerdüşt, birinci soykütüğü temsil ederek hiyerarşik olarak Dionysos’un alt basamağında yer alır. Bu durumda Zerdüşt, Dionysos’un ‘yalvarıcı ya da habercisi’ konumundadır. “Zerdüşt, üstinsana

¹¹⁴ Martin Heidegger, “Nietzsche’nin Zerdüşt’ü Kimdir?”, 79.

¹¹⁵ Martin Heidegger, “Nietzsche’nin Zerdüşt’ü Kimdir?” 81.

¹¹⁶ Gilles Deleuze, *Nietzsche*, çev. İlke Karadağ (İstanbul: Alfa Yayınevi, 2021).

¹¹⁷ Deleuze, *Nietzsche*, 34–35.

¹¹⁸ Deleuze, *Nietzsche*, 38.

¹¹⁹ Deleuze, *Nietzsche*, 38–39.

çocuğum der ama çocuğu tarafından aşılır. Bu çocuğun gerçek babası Dionysos'tur." Son tahlilde Deleuze'a göre olumlama, Dionysos'ta ve Ariadne'de tek başına; Bengi Dönüşte ikiye katlanmış olarak kendini gösterir. 'Üstinsan' da 'olumlamanın tipi ve ürünü' olarak karşımıza çıkar.¹²⁰

Deleuze, 'Nietzsche'nin Temel Kişilikleri Sözlükçesi' başlığı altında Nietzsche'nin *Böyle Söyledi Zerdüşt* eserindeki kişilikleri de kapsayacak şekilde şu kavramları açıklamaya girişir: Ariadne (ve Theseus), Dionysos, Eşek (ya da Deve), İsa (Aziz Pavlus ve Buda), Kartal (ve Yılan), Örümcek (ya da Tarantida), Soyтары (Maymun, Cüce ya da İblis), Üstün İnsanlar (Son Papa, İki Kral, İnsanların En Çirkini, Sülüklü Adam, Gönüllü Dilenci, Büyücü, Gezgin Gölge, Kâhin), (Zerdüşt ve Aslan).¹²¹ Deleuze'a göre bu kavramlardan Zerdüşt, Dionysos'un habercisi olarak 'Hayır'ı temsil eder. Fakat bunu nihilizmin 'Hayır'ı olarak değil de nihilizmi ortaya çıkaran tüm tanrısal ve insanca değerlerin karşısında yer alan 'Aslan'ın 'Kutsal Hayır'ı olarak düşünmek gerekir. Haliyle bu nihilizmin ötesine geçen bir 'Hayır'dır. Deleuze'a göre, Zerdüşt zamanla bu 'Hayır'ı aşar ve Dionysosçu olumlamaya dahil olur. Bu dahil olma hali Zerdüşt'ün Dionysos'un olumlama düşüncesinin kendisi olduğu anlamına gelir.¹²²

Nasıl Dionysos Bengi Dönüşte Ariadne'yle nişanlandıysa, Zerdüşt de kendi nişanlığını Bengi Dönüşte bulur. Nasıl Dionysos Üstinsanın babasıysa, Zerdüşt de çocuğuna Üstinsan ismini verir. Bununla birlikte Zerdüşt, kendi çocukları tarafından aşılır. O yalnızca bir habercidir, Bengi Dönüş halkasının kurucu ögesi değildir. O Üstinsanı üretmekten çok, insanın kendini aşacağı ve aşılabileceği, Aslanın Çocuğa dönüşeceği tüm şartları yaratarak, insanda bu üretimin gerçekleşmesini güvence altına alır.¹²³

Heidegger ve Deleuze, Nietzsche'nin Zerdüşt'ünü; 'Bengi Dönüş' ve 'Üstinsan' görüşlerinin savunucusu ve hazırlayıcısı olarak yorumlamışlar ve bu yorumlarla da Dionysos'u ilişkilendirmişlerdir. Fakat yukarıda da ifade edildiği üzere Heidegger ve Deleuze, Nietzsche'nin 'Bengi Dönüş' düşüncesinden farklı şeyleri anlamaktadırlar. Heidegger'in aynının tekrarı olarak gördüğü 'Bengi Dönüş', metafizik bir düşünüş olarak ortaya konulurken Deleuze açısından 'Bengi Dönüş', oluşun varlığı olduğundan sadece olmakta olanın aynılığından bahsedilebilir. Bu da aynının tekrarı anlamına gelmez. İki filozofun ayrıştığı bu nokta 'Bengi Dönüş' düşüncelerinin üzerine inşa ettikleri 'Üstinsan', Dionysos ve Zerdüşt görüşlerine de yansımaktadır.

Jackson'a göre; tarihsel Zerdüşt, insanlık tarihini karşıtların savaşı olarak yorumlayan, 'iyi' ve 'kötü' kavramlarını keşfeden ve insanlığın kurtuluşunu ahlaki davranışlarına dayandıran ilk peygamberdir. Zerdüşt öğretisi, insanı ahlaki eylemlerinden sorumlu tutar ve çizgisel olan zamanın son aşamasında yani kıyamet gününde insanın yargılanacağını söyler. Bu durum Zerdüşt öğretisinin temeli olan iyi ile kötünün savaşında iyinin galip gelmesinin de tezahürüdür. Jackson, Zerdüşt öğretisindeki bu bakış açısının Nietzsche tarafından tespit edildiğini söyler. Ona göre Nietzsche, semavi dinlerdeki ahlaki öğretilerin temelini Zerdüşt öğretisine dayandırmaktadır. Zerdüşt, güç istenci aracılığıyla bunu başarmıştır. Haliyle Yahudilik, Zerdüşt öğretisinden Hristiyanlık da Yahudilikten esinlenmiştir. Jackson açısından Nietzsche'nin Zerdüşt karakterini inşa ederken onu bir yasa koyucu olarak tasvir etmesi ve Zerdüşt'ü; Buda, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed gibi peygamberlerle birlikte anması da bundan kaynaklanmaktadır. Fakat Nietzsche'nin Zerdüşt'ü, tarihsel Zerdüşt'ün düştüğü hatayı fark eden insanı, iyi ve kötünün ötesine geçirmeyi amaçlayan yeni bir öğretille insanlığa dönmüştür.¹²⁴ Nietzsche,

¹²⁰ Deleuze, *Nietzsche*, 42-43.

¹²¹ Deleuze, *Nietzsche*.

¹²² Deleuze, *Nietzsche*, 51-52.

¹²³ Deleuze, *Nietzsche*, 52.

¹²⁴ Jackson, *Nietzsche*, 132.

"Doğruyu söylemek ve iyi ok atmak, budur Pers erdemi. -bilmem anlıyor musunuz? Töre'nin dürüst olduğu için, kendi kendini yenmesi, törecinin ise tam karşıtına- yani bana dönüşmesi... Budur benim ağızda Zerdüşt adının anlamı."¹²⁵ sözleriyle Zerdüşt'ünü, tarihsel Zerdüşt'ün karşısında konumlandırır.¹²⁶ Jackson'a göre bu yönüyle tarihsel Zerdüşt, Nietzsche'nin Zerdüşt'ü ile tezatlık içerse de herkesin kendi kaderinden sorumlu olması anlayışı itibarıyla Nietzsche, Zerdüşt öğretisini olumlamaktadır.¹²⁷ Nietzsche, hayata dair olumlama düşüncesini Zerdüşt karakteri üzerinden şu sözlerle ifade etmektedir:

Zerdüşt örneğindeki psikolojik sorun şudur: Şimdiye dek evet denen her şeye, duyulmamış ölçüde, sözle ve eylemle hayır diyen kimse, nasıl gene de yadsıyan bir düşüncenin tam tersi oluyor; yazgıların en ağırını, yıkımlı bir ödevi taşıyan düşünce, nasıl gene böyle hafif, böylesine az yersel oluyor -bir dansçıdır Zerdüşt-; gerçeği en katı yüreklilikle, en korkunç olarak gören, o "uçurum gibi derin" düşünceyi düşünen kimse, nasıl oluyor da varlığı, onun bengi dönüşüne karşı durmuyor, -tam tersine evrensel olumlayışın "o sonsuz, sınırsız evet ve amin deyiş" in ta kendisidir... "Ta uçurumların dibine dek taşıyorum bu kutsayan evet deyiş."¹²⁸

Nietzsche'ye göre Zerdüşt'ün tek bir konuşması bile şimdiye kadar gelmiş en büyük kişilerin düşüncelerinin gücünün ötesindedir. Zerdüşt'ün gördükleri, istedikleri ve başardıkları şimdiye kadar görülmemiş, istenmemiş ve başarılmamıştır. Bu anlamda Zerdüşt en büyük olumlama düşüncesinin sahibidir. Fakat Zerdüşt, bir karşı durma hali olarak bütün karşıtlıkları kendinde toplama ve bunları yeniden yaratma gücüne de sahiptir. Haliyle Zerdüşt, insan yaradılışından beri bütün karşıtlıkları kendi içinde sürdürdüğünden, "yükseklik nedir, derinlik nedir, hiçbiri bilinmezdi. Zerdüşt'ten önce; hele doğru hiç bilinmezdi."¹²⁹ Peki Zerdüşt ne yapmak istemektedir? Nietzsche'ye göre Zerdüşt, yeni türden bir insan tasarlamaktadır. Bu tasarımdaki insan; gücüne yabancılaşmayan, gücünü kullanabilen ve gerçeği olduğu gibi görebilen büyük bir insandır. Bu büyük insanın diğer bir özelliği de korkunçluklarını ve sorunsallıklarını kendi içinde taşıyabiliyor olmasıdır.¹³⁰

Sonuç

Zerdüştlük, ortaya çıktığı çağdan itibaren geniş coğrafyalara yayılmış ve bu öğretinin peygamberi olan Zerdüşt ise birçok destana, edebi ve felsefi esere konu olmuştur. Zerdüşt'lüğün Avrupa'ya yansımalarına bakıldığında, 19. yüzyılın önemli filozoflarından Nietzsche'nin felsefesinin 'Güç İstenci', 'Üstinsan', 'Amor Fati' ve 'Bengi Dönüş/Ebedi Dönüş' gibi önemli kavramlarını anlatmak için Zerdüşt karakterini seçmiş olması mümkündür. Çünkü Nietzsche'nin, Zerdüşt'lükten hareketle eserler yazan Dante, Goethe ve Voltaire gibi düşünörlere ilgisi olduğu görölmektedir. Özellikle Goethe ve Voltaire, Nietzsche açısından belli özellikleriyle kendi dönemlerinin dehalarıdır. Nietzsche bu düşünörlere olan hayranlığını, onlara ithaf ettiği

¹²⁵ Nietzsche, *Ecce Homo*, 115.

¹²⁶ Arthur Danto, Nietzsche'nin bu sözlerini şöyle yorumlamıştır: "Tarihsel Zerdüşt dünyanın, birer nesnel güç olarak değerlendirilen iyi ile kötü arasında sürekli bir çatışma ve savaşın hüküm sürdüğü yer olduğuna inanıyordu. Nietzsche'nin Zerdüşt'ü buna, elbette inanmaz. Fakat Zerdüşt bu temel hatayı yapan ilk kimse olduğundan, Nietzsche söz konusu hatayı düzelterek ilk kişinin de o olması gerektiğini yazar. Onun felsefesinin sözcüsü olarak Zerdüşt'ü seçmesinin görünüşteki nedeni budur." Bk. Arthur Danto, *Nietzsche, Hayatı, Eserleri ve Felsefesi*, çev. Ahmet Cevizci (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002), 73-74.

¹²⁷ Jackson, *Nietzsche*, 92.

¹²⁸ Nietzsche, *Ecce Homo*, 93.

¹²⁹ Nietzsche, *Ecce Homo*, 91.

¹³⁰ Nietzsche, *Ecce Homo*, 118.

eserleriyle de göstermiştir. Fakat Nietzsche, yarattığı Zerdüşt karakteriyle Dante ve Goethe gibi düşünürlerin sanatını aşmak istemiş olabilir.

Nietzsche'nin Zerdüşt karakteri, tarihsel Zerdüşt ve öğretisinden bağımsız bir şekilde düşünülemeyeceği gibi Nietzsche'nin Zerdüşt karakteriyle Zerdüşt ve öğretisini anlatmaya çalıştığı da iddia edilemez. Şüphesiz Nietzsche, Zerdüşt ve öğretisinin farkındadır. Nietzsche, tarihsel Zerdüşt'ü, insanlık tarihinde ahlakın temel kavramları olan 'iyi' ve 'kötü'nün icatçısı olarak görmektedir. Ona göre tarihsel Zerdüşt'ün inşa ettiği bu ahlak daha sonra tek tanrılı inançların ahlakına dönüşmüştür. Ayrıca Nietzsche, Zerdüşt ve öğretisinin bu dünyayı olumlayan; insanı, kendi eylemlerinin sorumlusu olarak gören bakış açısının da farkındadır. Nietzsche, Hristiyan ahlakından başlayarak ahlakın soy kütüğünü çıkarmaya yönelik girişimlerini tarihsel Zerdüşt'e kadar götürmüş ve bu ahlakın aşılması gerektiğini söylemiştir. Tarihsel Zerdüşt karakterini ters yüz ederek yarattığı Zerdüşt karakteriyle ahlakın ötesinde yeni değerler yaratma girişiminde bulunmuştur. Nietzsche'ye göre Zerdüşt karakterinin müjdecisi olduğu bu değerler, 'Üstinsan' formunda gerçekleşecektir. Çünkü 'Üstinsan', Hristiyan bakış açısının tersine bu dünyayı olumlayan, değerleri yeniden değerlendirmeye, yeni değerler yaratmaya 'Evet' diyen insandır. Nietzsche'nin 'Güç İstenci' düşüncesi bağlamında da 'Üstinsan'; gücü, eski değerleri yıkması ve bunun yerine yeni değerler yaratabilmesi için kullanması açısından önemlidir. Zaten bu, 'Üstinsan'ın yaşamı sevmesinin ya da kaderini sevmesinin (Amor Fati) zorunlu sonucudur. Nietzsche, değerleri yeniden değerlendirmenin ve yeni değerler yaratmanın koşullarını da Zerdüşt karakterinin ağzından dile getirmiştir. Dolayısıyla bu manada Nietzsche'nin düşüncelerini ifade etmek için Zerdüşt'ü seçmesi, felsefi düşüncenin içerisinde Doğu'nun varlığını yadsımadığını görmek mümkündür. Tabi Nietzsche'ye göre 'Üstinsan', insanlık tarihinde pek az karşımıza çıkan nadir bir tiptir. Bu tipi de Nietzsche, Batı'dan değil Doğu'dan seçmiştir. Bu da bize Felsefe'nin sadece Batı'nın inşası değil Doğu'nun da inşasıyla var olduğunu göstermektedir. O halde felsefe bütün insanlığın varoluşsal gayesini gerçekleştirmek anlamında ne Batılı ne de Doğulu'dur. Felsefe, insanın kendine, öze yolculuğunu gerçekleştirmektedir. Nietzsche de 'Üstinsan'ı, Zerdüşt ile gerçekleştirmiştir. Nietzsche Zerdüşt ile Batı'yı özgürleştirmiştir. Çünkü Zerdüşt Batı'dan çok önce insanın kendi iradesiyle değerlerini inşa edebileceğini iddia etmiştir. Dolayısıyla bireyselleşmeyi Doğu ya da Batı'dan çok önce insanın varoluşsal ülküsü olarak düşünmüştür.

Kaynakça

- Alıcı, Mehmet. *Mecusi Geleneğinde Tektanrıcılık ve Düalizm İlişkisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Alighieri, Dante. *İlahi Komedyası*. çev. Rekin Teksoy. İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 12. Basım, 2011.
- Azizi, Najiba Ziyayi. *Zerdüştiliğin Kutsal Kitabı (Avesta) Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Bardakçı, Murat. "Dante'nin 'İlâhî Komedyası'na ilham veren cennet ve cehennem günlüğü". *Habertürk* (24 Temmuz 2011).
- Bekhrad, Joobin. "Batıya esin veren esrarengiz doğu dini". *BBC News Türkçe* (4 Ekim 2017). <https://www.bbc.com/turkce/vert-cul-39556026>
- Bozkurt, Nejat. *Friedrich Nietzsche: Filozofun Kitabı (Kuramsal İncelemeler)*. İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2011.

- Burhan, Muhammed. "Alman filozof Nietzsche, Zerdüşt'ü "ahlaklı" olarak tanımlıyor". *Mehr News Agency* (12 Eylül 2018). <https://tr.mehrnews.com/news/1874875/Alman-filozof-Nietzsche-Zerdüşt-ü-ahlaklı-olarak-tanımlıyor>
- Christina Mohr, Melanie. "Goethe and Zoroastrianism : The eternal battle between good and evil - Qantara.de". Erişim 11 Ağustos 2021. Erişim 11 Ağustos 2021. <https://en.qantara.de/content/goethe-and-zoroastrianism-the-eternal-battle-between-good-and-evil>
- Danto, Arthur. *Nietzsche: Hayatı, Eserleri ve Felsefesi*. çev. Ahmet Cevizci. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002.
- Deleuze, Gilles. *Nietzsche*. çev. İlke Karadağ. İstanbul: Alfa Yayınevi, 2021.
- D'Iorio, Paolo. *Nietzsche'nin Sorrento Yolculuğu*. çev. Burcu Bilgiç. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- Eliade, Mircea. *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi: Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına*. çev. Ali Berktaş. 1 Cilt. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2003.
- Goethe, Johann Wolfgang von. *Faust*. çev. Sadi Irmak. İstanbul: İstanbul Kitabevi, 2. Basım, 1973.
- Goethe, Johann Wolfgang von. *Doğu-Batı Divânı*. çev. Bayram Yılmaz. İstanbul: İyiyadam Yayınları, 2000.
- Heidegger, Martin. "Nietzsche'nin Zerdüşt'ü Kimdir?". çev. Engin Yurt – Erdal Yıldız. Armağan Fenomenolojisi. ed. Engin Yurt – Erdal Yıldız. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2021.
- Işık, Yıldız. "Böyle Duyurdu Zerdüşt (1)". Erişim 4 Ağustos 2021. Erişim 19 Nisan 2020. <https://yildizisik.wordpress.com/2016/02/05/boyle-duyurdu-zerdust-1/>
- Jackson, Roy. *Nietzsche: Kilit Fikirler*. çev. Nevra Yaraç. İstanbul: Optimist Yayınları, 2012.
- Jung, Carl Gustav. *Nietzsche'nin Zerdüşt'ü Üzerine Seminerler*. çev. Turgut Berkes. İstanbul: Alfa Yayınevi, 2019.
- Keskin, Abdullah (ed.). *Avesta: Zerdüştilerin Kutsal Metinleri*. çev. Fahriye Adsay – İbrahim Bingöl. İstanbul: Avesta, 3. Basım, 2017.
- Korkmaz, Esat. *Zerdüştlük Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2004.
- Korkmaz, Mehmet. *Zerdüş Dini İnanç Mitolojisi*. İstanbul: Alter Yayıncılık, 2. Basım, 2010.
- Meçin, Mehmet Mekin. *Gatalar'a Göre Zerdüş*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Meçin, Mehmet Mekin. *Zerdüştlüğün Temel Öğretileri*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Nietzsche, Friedrich. *Şen Bilim: La Gaya Scienza*. çev. Levent Özşar. Bursa: Asa Kitabevi, 2003.
- Nietzsche, Friedrich. *Ecce Homo: Kişi Nasıl Kendisi Olur*. çev. Can Alkor. İstanbul: İthaki Yayınları, 2. Basım, 2006.
- Nietzsche, Friedrich. *İnsanca, Pek İnsanca 1*. çev. Mustafa Tüzel. İstanbul: İthaki Yayınları, 2. Basım, 2007.
- Nietzsche, Friedrich. *Şen Bilim: Şiirler*. çev. Ahmet İnam. İstanbul: Say Yayınları, 3. Basım, 2009.

- Nietzsche, Friedrich. *Tan Kızılığı: Ahlaksal Önyargılar Üzerine Düşünceler*. çev. Hüseyin Salihoğlu – Ümit Özdağ. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 5. Basım, 2015.
- Nietzsche, Friedrich. *Böyle Söyledi Zerdüşt*. çev. Mustafa Tüzel. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 9. Basım, 2016.
- Nietzsche, Friedrich. *Böyle Buyurdu Zerdüşt: Herkesin ve Hiç Kimsenin Kitabı*. çev. Gülperi Sert. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 4. Basım, 2019.
- Nietzsche, Friedrich. *Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe*. çev. Nusret Hızır. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2021.
- Oprak, Oral. *İran Kültür İnşasında Zerdüştlük*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Rezi, Haşım. *Zerdüşt: Hayat Zaman Mekan*. çev. Erkan Çardakçı. İstanbul: Avesta, 2014.
- Şensoy, Deniz. *İlahi Komedya ile Erdâvîrâfnâme'nin Karşılaştırılması*. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Tığlı, Asiye. *Zerdüşt, Hayatı ve Öğretisi*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2004.
- Ülger, İbrahim. *Zerdüşt: Güzel Söz, Güzel Davranış, Güzel Eylem*. İstanbul: Berfin Yayınları, 2009.
- Voltaire. *Micromegas ve Diğer Hikayeler*. çev. Hasan Fehmi Nemli. İstanbul: Helikopter, 2012.
- Voltaire. *Zadig*. çev. Hasan Fehmi Nemli. İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2015.
- Wolf, Abraham. *Nietzsche'nin Felsefesi*. çev. Hüseyin Subhi Erdem – Sebahattin Çevikbaş. İstanbul: Hikemiyat Yayınları, 2020.
- Yıldırım, Kadri. *Zerdüştü ve İslamî Kaynaklara Göre Zerdüşt Avesta ve Temel Öğretileri*. İstanbul: Avesta, 2019.
- Yıldırım, Nimet. *İran Mitolojisi: Kökenleri, Kaynakları, Ana Temaları*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2012.